

GLATZ FERENC
A VIDÉKI MAGYARORSZÁG JÖVŐJE
VITAANYAG*

A „Párbeszéd” eredményeként elkészül a „Charta a vidékért” című szöveg. Ez alapelveket tartalmaz és kimondja: a vidékfejlesztés legyen a következő hét év törvényhozásának, kormányzati politikájának előterében. Az országgyűlés hozzon erről határozatot és állítsa fel a Nemzeti Vidékpolitikai Tanácsot. Ebben a parlamenti politikai pártok, a tudomány, illetve a civil szervezetek (köztük az érdekképviseltek) kapjanak helyet. Ez a Tanács egyrészt rendelkezzen jogosítványokkal: szembesítse az éves költségvetést, az egyes tárcák politikáját a vidékfejlesztés igényeivel („ellenőrző szerep”), másrészt rendelkezzen felhatalmazással és kötelezettséggel: végezzen folytonos helyzetfelmérő, javaslattevő, érdekegyeztető és ismeretterjesztő munkát. A Tanács így a „Párbeszéd a vidékért” folytatója. Felhatalmazása a következő Európa Terv befejezéséig (2013) tart.

I.
Helyünk a világban

A közép-kelet-európai térség – benne Magyarország – vidéki emberei és a vidéki természeti környezet sorsáról, életlehetőségeiről beszélünk. Természetes, hogy az életmozgásunkat behatároló világerőkre kell tekintenünk először. Ma négy olyan tényezőt látok meghatározónak, amely a térség – és benne Magyarország – vidéki világának mindennapjait befolyásolja.

* A vitaelőadás alaptézisei elhangzottak 2005. március 4-én „Az európai vidékfejlesztés kihívásai” c. nemzetközi konferencián, majd kibővített formában a Magyar Agrárkamara március 29-i, ópusztaszeri ülésén. A tanulmány épít az 1996–2004 közötti európai uniós nyilatkozatokra, ezeken belül is a vidékfejlesztési és a területfejlesztési nyilatkozatokra (1996 Cork, 2000 Nizza, 2003 Salzburg), a Leader-programok eddigi eredményeire és az eddig Európában született vidékfejlesztési programokra.

A szöveg téziseinek kialakításában a személyes agrár- és területfejlesztési történeti kutatásaimon, az uniós bizottságokban szerzett tapasztalataimon túlmenően kiemelten támaszkodhattam az MTA-n 1996 óta folyó Nemzeti Stratégiai Kutatások eddigi eredményeire, mindenekelőtt a Kovács Ferenc és Láng István vezette agráriumstratégiákra, a Horn Péter szervezte agrárkeresztal téziseire, valamint az Enyedi György vezette területfejlesztési stratégiaprogram kötetekre. Különös haszonnal forgathattuk – és több civil csatlakozó számára megküldtük – a Csatári Bálint szerkesztette „Magyarország új vidékfejlesztési stratégiája” című kismonográfiát.

A hat munkabizottság profiljának kialakításában a munkabizottság vezetői vettek részt (Rechnitzer János, Udovecz Gábor, Bedő Zoltán, Németh Tamás, Csete László, Kovács Katalin, G. Fekete Éva és Csatári Bálint).

Az első: az ipari-technikai forradalmak új szakasza: az informatikai forradalom, amelynek nyomában új termelés-szervezési technikák, új emberi érintkezési kultúra bontakozik ki. Ezek eredményeként az információs társadalomban – ahogy korunk alakuló társadalmát nevezzük – átalakul az emberek települési rendje, változik a településszerkezet.

A második ilyen tényező: a Gaia-szemlélet. Vagyis annak a felismerése, hogy a Földgolyó egy élő szervezet. (Gaia a görög mitológiában a föld istennője.) Ma már tudjuk, hogy a Földgolyó öntörvényszerűen is állandó átalakulásban él: a földlemezek mozgásban vannak, ugyanígy változnak a tengeráramlatok, az éghajlat. Vagyis életkörülményeink nem állandóak. Ma már azt is tudjuk, hogy az emberi beavatkozások – a Földgolyó bármelyik pontján avatkozunk is bele a természet rendjébe – a Föld öntörvényeivel együtt alakítják Gaia jövőjét, és ezzel magának az embernek az életlehetőségeit. Újra kell tehát gondolni ember és természet viszonyát.

A harmadik tényező: az Európai Unió létrejötte. Az Európai Unió új területigazgatási egység, amelyen belül a gazdasági, kulturális javak – mindenekelőtt maga az ember – szabadon mozog. Új, európai érvényű törvények, jogszabályok keletkeznek, amelyek meghatározzák az egyén és a közösség gazdálkodási és gondolkodási világát. Az egyének – éljenek Magyarországon vagy Angliában – a korábbinál sokkal szélesebb lesz gondolkodási és mozgásrádusza, sokkal sokszínűbb terepen és sokféle piacon kell átgondolnia a maga és gyermekei megélhetéstervét.

A negyedik tényező: a modernizáció új értelmezése, új politikai igények keletkezése. Ez azt jelenti: az új világtendenciák felismeréséből új politikai irányzat van kialakulóban, amelyek az emberi cselekvések értékelésében újraértelmezi a „korszerű”, a „modern” fogalmát, és felülvizsgálni kívánja az elmúlt 150 esztendő politikai értékrendjét. Hogyan hat ki e négy tényező a vidékre? Európában és Magyarországon?

1. Az új ipari-technikai forradalom és a vidék

Az új ipari-technikai forradalom, a hírközlés és az informatika előretörése átalakította a termelés-szerkezetet. Ismeretes: a korábbinál sokkal kevesebb ember munkaerejével lehet a termékek többszörösét előállítani. Ugyanakkor újabb és újabb termelési ágazatok, szolgáltatási rendszerek alakulnak ki, amelyek az egyik helyen keletkezett munkaerő-fölösleget a másik ágazatba vonzzák.

a) Az élelmiszer-termelés átalakulása

A termelésszerkezet átalakulása a legerősebben az élelmiszertermelést rázza meg. Az élelemtermelést, amely a 20. század közepéig a leginkább emberimunkaerő-igényes termelési ágazat volt. Az élelem iparszerű előállítására a 19. század második felében kezdődött meg a robbanó-, majd elektromotoros erőgépek alkalmazásával, és most, a 20. század végén ez a racionalizálás gyorsult fel.

A hatékonyság növelése egyrészt élelem-túltermelést eredményezett Európában. Előállott az a paradox helyzet, hogy a Földgolyó nagyobb részén ugyan az éhínség állandó veszély, de a másik részén, a fehér ember kultúrájában nem tudunk mit kezdeni a megtermelt élelemmel. Itt tartunk ma. De nem tudjuk, hogy mit hoz a jövő. Vajon a világ éhínséggel fenyegetett társadalmában megnövekszik-e a fizetőképes kereslet, amely meg tudja majd fizetni az Európában és Amerikában megtermelt felesleget? Kialakulnak-e azok a nagy szállítási rendszerek, amelyek kifizetővé teszik az európai, amerikai élelmiszerfelesleg exportálását az éhező társadalmak piacára? Még nem tudjuk. De azt tudjuk, hogy ma az élelemtermelő területeket úgy kell csökkenteni Európában és Amerikában, hogy azok valamikor, talán a nem távoli jövőben reaktivizálhatók legyenek. A Földgolyón az élelemtermelő területek nagysága már nem nagyon növelhető. A Kárpát-medence – ezen belül is a mai magyar állam területe – ezen élelemtermelési körzetek közé tartozik. A Tien San-ban, a Szaharában, a Góbi-sivatagban feltehetően nem fognak élelmet termelni a következő évszázadokban sem.

A termelésszerkezeti átalakulás másik következménye az élelemtermelő üzem méreteinek gyors átalakulása. A tömegélelmezési cikkek (mindenekelőtt a szemes termények és a húskészítmények) előállítása a nagyüzemi szerkezetet helyezi előtérbe, vagyis az Európára jellemző földtulajdon-szerkezet alapvetően átalakul. Az elmúlt fél évszázadban mind nagyobb táblákat átfogó üzemkeretek, s ezzel földtulajdon-koncentráció figyelhető meg. Tulajdoncserék, tulajdonkoncentrációk, és ezzel együtt új tulajdonosi és bérleti formák jönnek létre, és különböző típusú termelési, értékesítési szövetkezések alakulnak. Ugyanakkor üzemszervezet-változást igényelnek az új termékek is. Az alapélelmiszerek mellett helyet követelnek maguknak a helyi különlegességek, specialitások, amelyek egy-egy vidékre jellemzőek. (Magyarországon ilyenek az ún. hungarikumok, de a világ minden részén vannak hasonló, az adott földrajzi viszonyok között kialakult sajátos termékek.) Ezeknek a sajátos termékeknek új fogyasztói piaca keletkezett: az európai és amerikai középosztály kiemelkedésével. Ez utóbbi körülmény nem feltétlenül a nagy-, hanem éppen a kis- és

középüzemeket erősítheti, s kikényszeríti azok különböző szövetkezetekbe tömörülését. És kikényszeríti mindenekelőtt az élelemtermelők mobilitását, a fürge piackutatást, a gyors termékszerkezet- – s ha ehhez szükséges – tulajdonszerkezet-váltást. Az élelemtermelés évszázadosan konzervatív, a talaj-, vízgazdálkodási és éghajlati adottságokra hosszú távon építkező tevékenység volt. Most olyan tevékenységgé lett, amelyik gyorsabban igazodik a változáshoz, az új igényekhez, az új befektetésekhez.

Az európai élelemtermelés szerkezetének és az üzemszervezet átalakulásának társadalmi következményei a vidéken keltenek konfliktusokat. Érhető, hiszen ma, sőt a következő évszázadban az élelmet továbbra is a városon kívüli területeken fogják előállítani. Vagyis az élelemtermelés helyszíne most, és holnap is a vidék.

Nyugat-Európában az új ipari-technikai kultúra, az új világpiaci erők fokozatosan alakították át a földtulajdon-viszonyokat, az üzemméreteket, a termelési társulásokat. Ennek az átalakulásnak hatását a volt szocialista országokban most, 1990 után sokkolóan, váratlanul éljük át. Az Európai Unióba most integrálódó közép-kelet-európai térség mesterségesen, politikai és gazdasági határokkal volt elválasztva a világpiactól. A mindent felvevő, Európánál többszörösen nagyobb szovjet piacra termeltük az élelmiszer nagy részét, ráadásul sokszor mesterségesen – politikailag – meghatározott tulajdonviszonyok és üzemszervezetek között, és az európainál sokkal alacsonyabb minőségi – szovjet, KGST – követelmények szerint. 1990 után a szovjet, illetve a KGST-piacok eltűntek, és hirtelen fel kell vennünk a versenyt a nyugati, nálunk fejlettebb technikájú és már jól bevált üzemszervezettel dolgozó élelemtermeléssel. Az alacsony minőségi követelményeket támasztó szovjet piac helyett most a rendkívül kifinomult ízlésű nyugati társadalmak számára kell élelmet előállítanunk, és mindehhez társul az amerikai, dél-amerikai piacról ideáramló élelem, a gyilkos verseny. A közép-kelet-európai térségen belül ez leginkább Lengyelországot és Magyarországot sújtja. (Lengyelországot azért, mert a nemzeti össztermék megtermelésében az élelemtermelésben foglalkoztatottak rendkívül nagy százalékot tesznek ki, ugyanakkor technikai színvonaluk elmaradott. Magyarországot pedig azért sújtja, mert az ország természeti nyersanyaga csak a jó termőerejű föld, és az egyedülállóan gazdag, de ki nem használt vízkinccs.)

b) A vidéki életfeltételek átalakulása, javulása

Az első ipari forradalom megnövelte a városok jelentőségét az európai történelemben. A város az első ismert államalakulások óta – tehát mintegy ötezer éve – mindig is a fejlődés mozdonya volt. A városban cserélődtek az áruk, a város volt a területigazgatás intézményes központja, a városban alakultak ki a művelődési-tudományos központok, és természetesen, hogy a városban a napi életviszonyok (lakás, közművek, szolgáltatások stb.) mindig is fejlettebbek voltak, mint vidéken. Ez a mintegy ötezer éves városi előny a gépkorszakban, a 18. század második felétől – azaz az első ipari-technikai forradalom korában – megnövekedett. A város e feltűnő elválása a vidéktől 1780-tól kezdődött világszerte, így Európában is. A technikai-művelődési modernizáció az utóbbi kétszáz esztendőben még a korábbinál is jobban összekötődött a várossal.

Napjainkban város és vidék viszonyában új korszak kezdődik Európában. Az 1970-es évektől egy fokozatos, majd 1998-tól egy gyors változás állt be vidék és város viszonyában. Egy lassú, majd most felgyorsuló kiegyenlítődés lehetősége. Először az elektromosság tömeges használata, majd a tranzisztorizáció a világítást, a rádiót és a telefont a század első felében már levitte a vidékre. Ezután következett az autós közlekedés felfutása, amely virágkorát az 1970-es évektől éli Európában. Azután az 1970-es években a műholdak segítségével először a televízió, majd az 1980-as évektől a mobiltelefon kezdi csökkenteni a vidéki életforma emberi-kulturális hátrányait, és kezdi egymáshoz közelíteni a vidéki és városi életminőséget. A vidéki élet emancipálódásában a végleges áttörést majd az internet hozza meg 1998-tól. Az alig néhány éves internet ma teljesíti ki a vidéki életforma modernizálási feltételeit. A legkisebb, legeldugottabb faluban (vagy akár egy sátorban) az ember a világ kultúrájának részese lehet. A most felgyorsuló kiegyenlítődés még csak feltétel, és a következő évtizedek kérdése: mennyire fogja az ember birtokba venni a városon kívüli tereket.

Következtetésünk. Az újabb ipari-technikai fejlődés kihatása a vidékre ellentétes előjelű következményekkel jár. Egyrészt a vidék eddig első számú funkcióját az emberi élet fenntartásában – az élelemtermelést – visszaszorítja, másrészt ezzel párhuzamosan, ötezer év után először a városon kívüli terepen is biztosítja a korszerű élet megélhetését. Közelebb hozza egymáshoz a városi és vidéki életminőséget.

2. Ember és természet viszonyának újragondolása és a vidék

Az elmúlt harminc év legnagyobb tudományos felfedezésének a Gaia-szemlélet kialakulását tartom. És az elmúlt harminc év legnagyobb társadalmi mozgalmának a környezetvédelmi mozgalmat tekintem. Ugyanazon évtizedben, az 1970-es években ébredt rá a tudomány a Földgolyón végbemenő természeti folyamatok egymásra hatásának tényére, és ugyanekkor keletkeztek az első értelmiségi világmozgalmak a természet védelmének érdekében. 1979-ben látott napvilágot a Gaia-elméletet először bemutató tudományos monográfia, és lett belőle világsiker, amelyet 2000-ben követett a „Földrendszer tudomány” programja, hirdelve, hogy a földi élet összes megnyilvánulását egymásra hatásukban kell vizsgálni. 1972-ben született meg a környezetvédelmi világmozgalom, amelyet hamarosan követett a „fenntartható fejlődés” elvének kimondása. És már 1992-ben, majd 2002-ben világkonferenciák (Rió, majd Johannesburg) követelték a nemzetállamoktól, hogy törvényekkel csökkentsék területükön az ipari tevékenység környezetpusztító hatásait. Azt állították, hogy az ember a technikai civilizáció kiterjesztésével, a fosszilis energiák elégetésével, a széndioxid, a metán- és egyéb gázok kibocsátásával, ugyanakkor a földfelszín biomaszájának pusztításával siettetheti saját élő környezetének, a természetnek pusztulását (így például az erdők kiirtásával, a vizek és a talaj szennyezésével stb.). Ezzel Gaianak, a földanyának életét rövidítheti meg. Az emberi gondolkodás történelmében nem volt még gondolkör, amely oly gyorsan hódított volna és ért volna el világpolitikai sikereket, mint a természeti környezet kultusza, ember és természet viszonyának újraértékelése. Míg a zsidó-keresztény kultúrkörben kétezer éve az ember a természet „legyőzését” tekintette egyik legfontosabb életcéljának, az 1970-es évektől e több ezer éves dogmát felváltotta egy új alapelv: az ember maga is a természet része, a természetet nem legyőzni kell, hanem azzal békésen együtt kell élni. A természet javainak felhasználásával az emberi életfeltételeket szűkítjük.

Az új Gaia-szemlélet még ifjúkorát éli. De már bizonyos következtetések a következő évszázadra kijegecesedtek. Melyek ezek?

a) A megújuló energiahordozók, bioenergia

Az egyik következtetés: a fosszilis energiahordozókat minél gyorsabban fel kell váltani a megújuló energiahordozókkal. Azaz a kőszén, a kőolaj, a gáz helyett fokozatosan előtérbe kell helyezni a víz, a szél-, a napenergia felhasználását, illetve a bioenergia-hordozókat. A bioenergia-hordozókat, azaz a növényi eredetű energiahordozókat: a bioolajat, az

etanolt, az energiafüvet, az energiaerdőt, amelyek elégetésével az emisszió – vagyis a környezetkárosító gázok kibocsátása – minimálisra csökkenhet.

Az energia előállításának eddigi színtere jobbára a város volt. A fosszilis energiahordozókra épülő nagy energetikai központok városias településeket hoztak létre. Hiszen az energiatermelés nagyüzemekben folyt az elmúlt másfél évszázadban. A bioenergia-hordozók megtermelése azonban vidéken történik. Ez magával hozza a mezőgazdálkodás szerkezetváltását is: az élelemtermelés mellett az új hangsúly a bioenergia-hordozók termelésére esik. A vidék és a vidéken folyó mezőgazdálkodás tehát feltehetően az új energia megtermelésének színterévé válik. A 21–22. század energiáját már mind kisebb mértékben a bányászok hozzák felszínre, és mind nagyobb mértékben a parasztok fogják megtermelni. (Nem is beszélünk még az egyelőre beláthatatlan energiaforrások – nap, szél – kihatásáról a településszerkezet-váltásra.) A vidék jelentősége nő tehát a 21. század emberi társadalmában.

A közép-kelet-európai államok energiatermelésében a váltás azonban mindegyre késik. Míg Nyugat-Európában a megtermelt energia 10–12%-a megújuló forrásokból származik, addig a közép-kelet-európai államokban – így Magyarországon is – alig éri el a 3%-ot. Pedig a térség – és nem utolsósorban Magyarország – adottságai mind a nap-, a szél- és vízienergia-termelésben kiemelkedőek, és kiválóak talaj-, éghajlat- és vízviszonyaink a bioenergia előállításához is. A közép-kelet-európai régióban és Magyarországon kialakítandó új vidékpolitikának egyik lényeges alapeleme lehet a vidéknek mint az energiatermelés színterének kihasználása.

b) A környezetgondos politika, közgondolkodás

A másik következtetés: a környezetgondos szemlélet kialakításának szükségessége. Minden állampolgári közösség a maga szállásterületének természeti kincseit köteles karbantartani, ezért váljon a környezettel való gazdálkodás – mind a városban, mind a vidéken – a politika és a közgondolkodás alapelemévé. Ez lesz, megítélésünk szerint, a 21. század területfejlesztő politikájának alapelve.

Európa – beleértve Magyarországot is – 80%-a városon kívüli terület. A környezetgondos szemléletnek természetesen a városokban is érvényesülnie kell. De a 80%-os területhányad természeti állapotának karbantartása a vidék természeti karbantartását jelenti. A természeti karbantartást pedig a helyben lakóknak kell elvégezniük. Nem valószínű, hogy a városi emberek – netán ún. környezet-karbantartó szakmunkások – fognak 100-150 km-re kijárni, hogy mezőinket, vizes vagy erdei

élőhelyeinket rendben tartásuk. Minden államnak törekednie kell tehát arra, hogy az állam egész területe lakossággal „fedett” terület legyen. A vidéken élő emberek, ha úgy tetszik – urbánus fogalommal élve – „közterület-fenntartó funkciókat” végeznek el, amely funkciókra a városban, az utóbbi évszázadban külön vállalatok (közterület-fenntartó vállalatok) létesültek, és amelyeket – természetesen vesszük – adófizetői pénzből tartunk el.

A környezetgondos szemlélet térhódítása a mezőgazdálkodás egészének felértékelődésével, ugyanakkor átalakulásával is együtt jár. Egyrészt: a mezőgazdálkodóknak tudomásul kell venniük, hogy a mezőgazdálkodás célja változóban van. Háromas célrendszert kell követniük: 1. élelemtermelést; 2. ipari alapanyagok termelését; 3. környezet-karbantartást. Másrészt: a városi társadalomnak pedig tudomásul kell vennie, hogy az élelemtermelésnek nagyobb a közhaszon-tartalma, mint az iparcikktermelésnek vagy az egyéb szolgáltatásoknak. A paraszt, amikor élelmet állít elő, nemcsak piacon eladható és önmagunk fizikai újratermeléséhez szükséges árut termel, hanem gabonátábláival vagy legelőivel a kultúrtáját is karbantartja. Minden kiló elfogyasztott kenyér vagy hús mögött felszántott és rendben tartott táblák, mezők, erdőségek húzódnak.

Következtetésünk. A vidék tehát az emberi közösség egésze szempontjából felértékelődik: a hagyományos élelemtermelés helyszínéből a környezetgazdálkodás és – fokozatosan – az energiatermelés helyszínévé is válik.

3. Az európai integráció

Az Európai Unió, mint területigazgatási egység, feladatának tartja, hogy a kontinens államhatárokra átnyúló termelési, természeti és kulturális folyamataira egységes szabályozó rendszert alakítson ki. Kiépülésének 1945 utáni története is azt mutatja, hogy kezdetben a nagy térség termelési és piaci előnyei voltak a legfontosabbak (szén- és acélközösség [1951], Európai Gazdasági Közösség [1957]). A gazdasági egységesülési folyamatok az euró mint fizetési eszköz bevezetésével (1999) megteremtették a maguk közös intézményeit. A közös gazdálkodási alapelvekből nőtt ki a közös agrárpolitika (CAP), amely a környezetvédelem szempontjainak világméretű térhódítása következtében élelemtermelési szabályozásból egy élelem- és környezetgazdálkodási szabályozó rendszerré alakult át. A Maastricht (1992) óta az unión belül folyó lehangosabb viták az agrártámogatásokról folynak. Ezeknek egy részét magam is átéltem. És magam is azokhoz tartoztam, akik az agrárium támogatásának közhasznát hangsúlyozták: azt ugyanis, hogy az agrárium ma már – mint

az előbb mondtam – nemcsak élelemtermelést, hanem környezetgazdálkodást, és a jövőben mindinkább bioenergia-termelést is jelent. De azok közé is tartoztam, akik a különböző nagy agrárlobbiknak állandóan szemére vetették: zsebre vágják a nagy agrártámogatásokat az adófizetői pénzből, de ezt a támogatást nem a szerkezetváltásra használják fel, hanem arra, hogy fenntartsák a régi, egyoldalú termelési szerkezetet. Pedig az a támogatás csak kis részben illeti meg az élelemtermelés árueelőállító funkcióját, azt éppen az élelemtermelés környezet-karbantartó funkciójára és a szerkezetváltásra szánjuk: többek között a bioenergia alapanyagainak termelésére. A magam részéről például többször javasoltam egy ún. közhaszon-együtthetőnek (a) az egységes európai alkalmazását. Vagyis a „területlefedést és a terménytámogatást” (a támogatás két szempontját) egy képzeletbeli zárójelbe rakva szorozzuk be egy közhaszon-együtthetővel, amely az általunk éppen fontosnak tartott preferenciák szerint növekedjék. Az a legyen minimális a csökkenteni kívánt termékek támogatásánál, de növekedjen azon termékek támogatásánál, amelyeknek környezet-karbantartó vagy élelem-egészségügyi szerepe kiemelkedő. Az én mércémen például a talaj nitrogéntartalmát és porozitását újratermelő haszonnövények, vagy az egészséges táplálkozást elősegítő állatfajok, vagy a természeti élőhelyek biológiai egyensúlyát biztosító állat- és növényegyüttesek, vagy a bioenergia alapnövényeinek közhaszon-együtthetője – azaz támogatása – magasabb kellene hogy legyen, mint az eddig hagyományos, és a piacon amúgy is jól értékesíthető alaptáplálkozási termékek támogatása. (Természetesen sok ellentmondással terhes az Európai Unió agrárpolitikája, de sok kérdésben nagyon is világosan foglal állást, amelyhez igazodni kell. Ellentmondásos például a gabonatermelés támogatásában. Hiszen egyrészt óriási gabonafeleslegek fekszenek az intervenciós raktárakban, de ugyanakkor a gabona egy nagy terület lefedésére alkalmas növény. Egyértelmű viszont a szarvasmarha- és a haltenyésztés támogatásában, és ugyanakkor egyértelmű a sertésenyésztés támogatásának mérséklésében. Ami azután az új csatlakozó államok esetében újabb ellentmondásokhoz vezet: hiszen a sertésenyésztést nemcsak a hagyomány, a jó éghajlati viszonyok ösztönzik, hanem a befektetett pénz megtérülésének gyorsasága, a sertés szaporasága, relatív igénytelensége, és sokoldalú felhasználhatósága is. De sokan sorolhatnák, nemcsak az agrárpolitika kutatói, hanem a termelők is, az ellentmondásokat, amelyek nem utolsósorban a most csatlakozó államok mezőgazdálkodó népességét sújtják.)

Az unió fiatal területigazgatási szervezet és fiatal államképződmény. Az egyik elmúlt évi Európa Fórumon próbáltam az eluralkodó Európa-szkepticizmust egy kissé fékezni, amelyet egyrészt az

iraki válság után kialakult ellentétek, másrészt pedig az európai parlamenti választásokon még a szakértő testületekben is mutatkozó passzivitás váltott ki. Így érveltem: a 19. században Európa legerősebb területigazgatási egységének, Németországnak a kialakulása 1815–1871 között 56 évet vett igénybe. Sőt az utolsó belső vámot az 1880-as években törölték el. És emlékeztettem az Egyesült Államok mai szerkezetének kialakulásához szükséges több mint száz esztendőre is. Mi ehhez képest az Európai Unió története? – kérdeztem. Hiszen Maastricht óta csak 13 év telt el. Ráadásul egy olyan földrajzi területen megy végbe az új képződmény kiformalása, amely területen húsz, egyenrangúan kiművelt, irodalmi szintű nyelv, és ily sokféle nyelvi kultúrintézmények, adminisztrációk működnek. Amelyek éppen a közös ügyek vitelében, és napi szinten rendkívül hátráltatják az integrációt. Az Európai Unió tehát egy kialakulóban lévő szervezet, szükségszerűen telve ellentmondásokkal, és vezetői tudatában vannak annak, hogy alakításában a részvevőknek aktívnak kell lenniük.

Mi következik Magyarország, illetve a közép-kelet-európai térség számára az unió keleti kiterjesztéséből?

a) Nemzetállami adófizetői közösség

Az Európai Unió a világtörténelem első olyan területigazgatási egysége, amelyben a polgárok nem fizetnek közvetlen állami adót. Ezt rendre elfelejtjük hangsúlyozni. Az első máig ismert államoktól kezdődően a polgár közvetlen adójából tartották fenn a területigazgatási adminisztrációt, a szükséges természetvédelmi és biztonságvédelmi rendszereket, illetve a közbiztonságot, a törvényhozást. Az unióban azonban a tagállamok fizetnek be kollektív adót. Vagyis a polgárok a saját nemzetállamukhoz fizetik be adópénzeiket. Ennek következtében az állam minden polgárának érdeke, hogy az állampolgári közösség összessége jó adófizető legyen. Ha van egy gazdag és jó adófizető Budapest és Nyugat-Dunántúl, és van egy gazdag adófizetői városi közösség, ugyanakkor az ország keleti vagy délnyugati területei szegények, és a vidéki ember gyenge adófizetői képességű, akkor az állampolgári közösség egészének teljesítménye csökken. Érdeke tehát az unió tagállamainak, hogy aktív vidékfejlesztő politikát folytassanak, és ezzel a vidéken élő emberek adófizetői képességét növeljék.

De támogatni és vállalkozás-ösztönzőkkel segíteni kell a vidéki társadalom gazdagodását azért is, mert az Európai Unió pénzeit projektekkel lehet megszerezni. Vagyis a magyar adófizetői közösség által befizetett pénzüsszeget a polgárok közösségeinek kell pályázatok révén visszaszerezni. Azokra a tevékenységi körökre és termelési

ágazatokra írnak ki pályázatokat, amelyeket az Európai Unió fontosnak tart.

Az egész magyar adófizetői közösség érdeke tehát az, hogy a jelentős terület- és vidékfejlesztési, valamint környezetvédelmi pénzekhez hozzá tudjunk férni. Ezekhez pedig a vidéken lakó emberek, azok közösségei férhetnek hozzá. A modernizációt tehát gazdasági érdekeltséggel, gazdaságon belüli kényszerrel erőltetik a tagállamokra. A vidék támogatása tehát nemcsak egyszerűen a kiegyensúlyozott adófizetői társadalom megteremtését jelenti, hanem azt is, hogy a befizetett pénzeink visszanyerését, vagy éppen annál nagyobb összegek megszerzését tesszük lehetővé. És ezzel ismét az adófizetői közösség egészét gazdagítjuk.

b) A vidék felértékelődése

Az Európai Unió az 1999. évi berlini fórumon fogalmazta meg az „Agenda 2000” részeként a vidékfejlesztés állami politikájának szükségességét. Ekkor lett uniós politika mindaz, amit az előző évek természettudományos irodalma a Gaia-szemléletről, illetve a környezetvédelmi mozgalmak a környezetgondos szemléletről kiformáltak. A vidék felértékelődött. Felértékelődött az Európa-politikában. Tudatosá vált, hogy a vidéket vállalkozás-segítő, munkahely-teremtő akciókkal kell támogatni, mert a vidék lakottsága csak akkor biztosítható, ha a vidéken munkaalkalom adódik. Ezért is a közös agrárpolitika ún. második pilléréként fogalmazódott meg a vidékfejlesztés uniós támogatása, mivel a vidék természeti környezetét karbantartani közhaszon.

A most csatlakozó közép-kelet-európai államoknak – így Magyarországnak is – tehát aktív vidékfejlesztő politikát kell folytatnia. Ha ez nem is európai uniós előírás, de EU ebbe az irányba kényszerít bennünket azzal, hogy az uniónál megpályázható – és így visszaszerezhető – pénzek kiírásánál preferálja a környezetgazdálkodást, a területfejlesztést, a vidékfejlesztést.

c) Az unió keleti kiterjesztése

Az Európai Unió keleti kiterjesztését ellenzők két érvet hangsúlyoztak. Az egyik: a közép-kelet-európai térség átalakulóban lévő politikai rendszerei „közbizonytalanságot” idéztek elő, és féltő, hogy a térségben felerősödött megélhetési bűnözés áttérjed Európa nyugati területeire is. A másik érv: a közép-kelet-európai térség mezőgazdálkodásától való félelem. Ez részben félelmet jelent a közép-kelet-európai élelemtermelők versenyétől, és félelmet jelent attól, hogy az Európai Unió

agrártámogatási alapját többfelé kell szeletelni. Mindezt a veszélyérzetet csak fokozta az a tény, hogy a térségben – mindenekelőtt Lengyelországban – az élelemtermelésből élő népesség hányada jóval magasabb, mint a nyugat-európai államokban.

E félelmeket tükrözi az is, hogy az új tagállamok agrártámogatása csak hét év alatt érheti el a nyugat-európai uniós támogatások nagyságát. Ami ismeretes módon azt jelenti, hogy a magyar agráriumban élők a hasonló német vagy francia parasztok uniós támogatásának egyelőre csak 25%-át kaphatják. Vagyis a magyarországi mezőgazdálkodó negyedannyi uniós támogatással kell hogy egyenrangú vetélytársa legyen a nyugat-európai szemestermelőnek, állattenyésztőnek vagy éppen bortermelőnek. Előnytelen feltételekkel lép tehát piacra a közép-európai élelemtermelő közösség. Ki nem mondott nyugat-európai remény: a támogatások növekedése olyan lassú lesz, hogy mire kiegyenlítődnek, addigra a térség élelemtermelői tönkremennek, és nem jelentenek már versenyt a nyugat-európai termelőknek. (Amely tönkremenetelhez – ismert módon – még hozzájárul az is, hogy a közép-kelet-európai élelemtermelőknek szinte lehetetlen bejutni az amúgy is magasabb termelési szinten álló nyugat-európaiak által elfoglalt piacokra.) Nyitott kérdés: mennyire tudják az újonnan csatlakozott területek élelemtermelői túlélni ezt a hét sovány esztendőt?

De a vidéki élehetőségek egyéb tényezőihez az új tagállamok vidéki emberei már kezdettől a nyugatiakkal azonos esélyekkel férhetnek hozzá. Ilyenek többek között a biotermelés vagy a környezetgazdálkodás. Az új közép-kelet-európai vidékpolitikának az egyik célja éppen az lehet, hogy a vidéken folyó mezőgazdálkodás termékszerkezet-váltását elősegítse.

d) Az európai vidék nem azonos a mezőgazdálkodással

Az európai uniós vidékpolitika azonban nem azonos az agrárpolitikával – tágabb annál –, és nem azonos az élelemtermeléssel. Noha a vidéki lakosság első számú feladata a szállásterület karbantartása: akár élelemtermeléssel, akár környezetgazdálkodással, akár a bioenergia alapanyagának termelésével, az öko- és faluturizmussal. Mégis a vidék a helyszíne az európai kis- és középvállalkozásoknak.

Az európai kontinensen, Amerikához hasonlóan, az alapvető technikai tömegcikkek előállítására a globális nagyvállalatok üzemeiben történik. Erősíti azonban az európai kis- és közép-nagyságú ipari vállalkozásokat a sok speciális, kis sorozatokban igényelt termék előállítása. A mezőgazdálkodás mellett ezek a vállalkozások kínálnak mind nagyobb arányban munkahelyeket a vidéki lakosságnak. Ezért is

az új uniós vidékpolitika ugyan a közös agrárpolitika egyik pillére, de nem korlátozódik kimondottan a mezőgazdálkodásra, és külön erősíti például a mezőgazdálkodási cikkek helyi feldolgozásához kötődő iparágakat.

Az európai vidék ugyanakkor az új típusú szolgáltatások színtere is. Az informatikai-technikai eszközkészlet erősödésével mind kevesebb emberre lesz szükség a közigazgatási apparátusban. De növekszik az egészségügyi, kulturális és infrastrukturális szolgáltatásokban foglalkoztatottak száma. És ismét növekszik a környezetgazdálkodáshoz szükséges alkalmazottak száma. Kevesebb embert a közigazgatásba, de több embert az infrastrukturális (utak, vasutak, közműrendszerek stb.) ágazatokba, és több embert az erdő, mező, vízi élőhelyek karbantartására. (Gondoljanak csak arra a szomorú tényre, hogy az elmúlt 15 esztendő folyamán hány tízezer erdő- és vízügyi karbantartó állást szüntettünk meg Magyarországon, miközben a közigazgatási apparátus vitatható módon duzzadt fel!)

e) A vidék a természeti és a kulturális diverzitás színtere

Az európai kontinensre a kulturális diverzitás példátlan fejlettsége és sokszínűsége jellemző. Több mint két tucat azonos irodalmi szintre fejlődött nemzeti kultúra él egy aránylag kis földrajzi területen. Európa és az Európai Unió 21. századi történelmében e sokszínűséget – amely az etnikai sokszínűség mellett vallási és egyéb szokásrendi sokszínűség is – megőrzendőnek tartjuk. A biológiai diverzitás mellett ezért is beszélünk kulturális diverzitásról.

E kulturális diverzitást természetesen óhatatlanul csökkenti a modern, uniformizáló technika. És e sokszínűség alapjait alámossa a modernizáció. És sokáig azt hittük, hogy megsemmisíti majd a szabad munkaerő-vándorlás. Most kiderül: az emberi-kulturális sokféleséget önmagában való értéknek tekintjük, és nemcsak mi értelmiségiek, de a kétkezi emberek is. Kiderült: az unió egyik haszna, hogy e nemzeti-vallási sokszínűség nem vezet majd háborúhoz, mint az elmúlt évezredben, hanem egy új, sokszínű európai tolerancia, nyitottság kialakulásához járulhat hozzá.

Az európai – és így a magyar – vidék is e kulturális sokszínűség hordozója. Európa nagyvárosai szinte ugyanolyan magatartásformákat termeltek ki. Ez így van rendjén, magam is ugyanúgy otthon érzem magam Bécsben, Münchenben, Frankfurtban, Párizsban, Londonban, mint Budapesten. De megcsodálom azt a sokszínű hagyományvilágot, amely a Loire völgyében, Dél-Walesben, a Rajna-vidéken vagy Karinthiában fogad. Tudjuk, hogy e sokszínű hagyomány sokáig az elmaradt, mozdulatlan vidék konzerváló hatása miatt maradt meg. És

tudjuk, hogy gyakran kihasználták az európai modernizáció ellen a vidéken élők városellenes érzéseit. Konzervatív diktatúrák érzelmi alapjai is voltak többször: az idegenellenesség, a modernizációellenesség fészke. Mégis: ma már új helyzetben élünk. Ma már Nyugat-Európában a felzárkózott vidék nem városellenes, nem antimodern, de büszke arra a hagyományőrző szerepére – a tájszólásokra, a helyi öltözködési hagyományokra, étkezési és helyi ünnepkultúrára –, amely megmaradt a 21. századra. És már a vidéki ember is elfogadja: mi, városiak ugyanúgy a nemzeti hagyományok részei, alkotói vagyunk, mint ők, sőt szimpátiával nézik, amikor annak szervezésére vállalkozunk.

A kulturális diverzitás és a biológiai diverzitás egyébként is mindinkább egy párban jár. A növény- és állategyüttesek, a földfelszín geomorfológiai sajátosságai az adott faj komplex örökségének részei. Nem is beszélve az épített környezet helyi kultúrkülönbözőségéről. (Építőanyagban, igazodva a korábban helyileg meghatározott anyag előfordulásához – kő, fa, agyag –, formában pedig az éghajlati körülményekhez vagy a kialakult helyi „stílusok”-hoz.)

A vidék tehát a történelmi örökség sokszínűsége újrafölértékelődésének korában az európai kulturális program fontos színterévé válik.

Közép-Kelet-Európában a vidék konzerváló ereje – elmaradottsága miatt – erősebb maradt, mint Nyugat-Európában. Ezért is az újonnan csatlakozó államokban a vidéki kulturális sokszínűség megőrzése még nem eléggé felismert, igazi EU-s feladat lehet.

f) A magyar vidék: vesztesből győztes?

Magyarországon a vidék a rendszerváltás és az unió kiterjesztésének nagy vesztese. Egyelőre. De reméljük, hogy ezen változtatni tudunk, amennyiben az új európai politikát felismerve, kihasználjuk az új lehetőségeket.

A rendszerváltás és az uniós csatlakozás során általában sokat nyertünk. Politikai demokrácia van a térségben. Az összeütközésekhez vezető térségbeli nemzeti konfliktusok fokozatosan mérséklődnek. Szabadpiaci körülmények uralkodnak, és ezek a magyar gazdaság modernizációjához spontán erővel is hozzájárulnak. Hosszú távon mindenképpen előnyt fog jelenteni számunkra is az unió gazdasági „nagytere”, a beáramló fejlettebb technika és a hatékonyabb munkaszervezet. Az áruellátást az országba jövő nagy kereskedelmi áruházláncok magas szintre emelték. Kiválóan sikerült a bankrendszer modernizálása is. De nem tagadható, hogy a modernizáció elsősorban azokban az ágazatokban és azokon a tereken (városokban) érvényesül, ahol a nemzetközi tőke szabad mozgását biztosítottuk 1990 után, ahol

tehát a gazdaság spontán modernizálást hajt végre. Hosszú távú tervezés, és azt célzó cselekvő adminisztrációs aktivitás jóval kevesebb látszik, mint a szomszédos Szlovéniában, Csehországban vagy akár Szlovákiában. Azokon a térségeken, így pl. vidéken, ahol nincs nemzetközi tőkebefektetés, ott éppen fokozatos elszegényedés következik be. A magyar vidéken pedig a nemzetközi tőkére nem várhatunk. S ha még mindehhez hozzávesszük azt, hogy az élelemnyersanyagok hazai feldolgozó üzemeit nem éppen szerencsésen privatizáltuk, akkor érthető, hogy miért érzi a vidéki lakosság úgy: a rendszerváltás és az uniós csatlakozás vesztese lett. Ez is okozza azt, hogy az európai megítélésben ma Magyarország rosszabb helyen áll a közép-európai volt szocialista államok sorában, mint állott 1989–91-ben. A rossz közbiztonság, a széles társadalmi rétegek elszegényedése, a szociális különbségek növekedése, a műveltségi-erkölcsi közállapotok süllyedése, az infrastruktúra lassú fejlődése, a földtulajdon-viszonyok rendezetlensége lefokoz bennünket. És e lemaradásunk tényezőinek jelentős része a vidékhez köthető, ott fejt ki hatását.

Mindenekelőtt vesztese a rendszerváltásnak és az EU-csatlakozásnak a magyar mezőgazdálkodás. Mind az élelemtermelés, mind a környezetgazdálkodás. Egy politikailag meghatározott földtulajdonreform oda vezetett, hogy a magyarországi termőterületek tulajdonosainak 90%-a 5 hektár alatti tulajdonos. Akkor, amikor az Európában versenyképes élelemtermelést már nem lehet a húzóágazatokban 50–100 hektár alatt folytatni. (Ennek a földtulajdonpolitikának az előzményeiről most nem kívánok beszélni, de gondoljanak csak arra, hogy a földtulajdon 1945 előtt is politika volt, és nem a szabad piac tárgya. Politikai eszközökkel, azaz törvénnyel tartották fenn a történelmi nagybirtokokat, az ún. hitbizományokat, és tartották fenn az egyházi nagybirtokot. Akkor, amikor nyugaton a földtulajdont a piac határozta meg. Mindez nagybirtokellenes politikai mozgalmakhoz vezetett, és így jött létre a ma is ünnepezt, 1945. évi földreform, amely politikai kiindulással ismét versenyképtelen törpebirtokosok tömegét hozta létre.

Azután következett a politikai indíttatású „közöspolitika” 1951–1962 között, amely politikai indíttatás a létrejött nagyüzemek valódi termelésszervezeti racionalitását is alámosta. Így az 1990. évi rendszerváltás – a szocialista nagyüzem és a közös tulajdon bírálataként – egyik politikai jelszavává emelte a „vissza a kistulajdon”-t. Sőt, a földet még politikai kárpótlásra is igénybe vették. A valóságban természetesen hat a piac kényszere. Az így létrejövő nagyobb üzemek a bérleti szerződések kibogozhatatlan rendszerére épülnek ma. Amely fékezi mind az élelemtermelés, mind a környezetgazdálkodás rendszerszintű szemléletét.)

De nem készítette fel a lakosságot az uniós csatlakozásra sem a politikai, sem az értelmiségi vezető réteg. És ennek hiányát elsősorban a vidéki ember látja. Közös felelősségünk ez nekünk, értelmiségieknek és politikusoknak egyaránt. Az uniós csatlakozásban túlságosan is diplomáciai, illetve külpolitikai szakirányú aktivitást kerestünk, és azt – megítélésem szerint – jól is teljesítettük. De nem képeztünk ki elegendő ágazati Európa-szakembert, és főként nem tudtuk az egyszerű emberek előtt közérthető formában világossá tenni: milyen előnyöket várhatnak, de milyen hátrányokat is szenvedhetnek az uniós csatlakozástól, a verseny kiszélesedésétől. Nem számoltunk azzal, hogy az európai uniós csatlakozás nem a pénz ideáramlását fogja jelenteni, hanem csak annak lehetőségét. Nem készítettünk föl arra, hogy az uniós csatlakozás kegyetlen versenyt hoz a legkisebb település lakóinak ugyanúgy, mint a városlakóknak, s hogy ebben a versenyben éppen a vidéki emberek járhatnak rosszul, amennyiben az állam vezetése erről a felkészítésről nem gondoskodik.

Következtetés. Az új vidékpolitika célozza azt, hogy részben az uniós lehetőségek kihasználására alkalmassá és fogadóképessé tegye a magyar vidéket, nem utolsósorban az állami fejlesztések meglévő eszközeinek okosabb elosztásával és a vidékfejlesztés preferálásával.

g) A magyar és közép-kelet-európai vidék érdekei az EU-ban

Az Európai Unió fiatal szervezet – mondtuk. Alakításában most már nekünk, közép-kelet-európai polgároknak is részt kell kérnünk. Ezért is figyelniük kell arra, milyen sajátos regionális érdekeket fogalmazhatunk meg. Annál is inkább, mert Nizza (2000) után új lehetőség kínálkozik arra, hogy kis államok közös, saját érdekeiket tükröző akciókat indítsanak. Az ún. „szoros együttműködés” intézménye lehetőséget ad, hogy nyolc állam ne csak közösen javasoljon preferenciákat, de arra nincs lehetőség, hogy a többi tagállam egyike azt megvétőzza. Szavazni kell az indítványokról.

Az új közép-kelet-európai tagállamok területeinek egyik sajátossága a vidék, mindenekelőtt a kistelepülések térségeinek visszamaradottsága. Felfogásunk szerint az uniós preferenciák közé a „kistelepülések térségeinek” (az 1000 lélekszám alatti falvak térségeinek) uniós szintű előnyben részesítését javasolni lehetne. (Az unió kiemelt támogatási rendszere él már a tengerpartokra, a hegyvidékekre. A skandináv államok elérték, hogy a ritkán lakott területek preferenciája is helyet kapjon.) A közép-kelet-európai térség államai javasolhatnák a „kistelepülések térségé”-nek előnyben részesítését. Ennek érdekében a „Charta a vidékért” tartalmazhatna egy javaslatot az államok közötti együttműködésre.

4. A vidék a politikában, a modernizáció új értelmezése

Az új kortényezőök képviselőket és megjelenést kívánnak a pártpolitikában is. A 21. században – mint említettük – felértékelődik a vidéki társadalom, és általában felértékelődnek a vidéki területek. Alapja a felértékelődésnek: környezetgazdálkodás és környezetvédelem, mint igény, és ugyanakkor a vidéki élet felzárkózása, mint lehetőség, a vidék szerepe az új típusú energiahordozók előállításában. Ezek az új tényezőök, és ezek működési területe, a vidék, politikai képviselőket is kíván.

Az 1780–1990 (1998) közötti korábbi ipari forradalmak korában a város volt az európai társadalmi fejlődés motorja. A városhoz kötődött – mint mondtam – mind a technikai (ezen belül az ipari, energetikai), mind a kulturális, mind a társadalmi modernizáció. A városhoz kötődtek ugyanis azok a termelési és szolgáltatási ágazatok, amelyek az életminőséget emelték. A városi élet évezredes fejlettebb volta az utóbbi két évszázadban vált a leginkább láthatóvá. Azt is mondhatnánk: az elmúlt kétszáz esztendőben Európát az urbánus erők és az urbánus civilizáció vitte diadalra. Ez az urbánus civilizáció az újabb technikai eszközökkel azután a 20. században lassan kiáramlik a városon kívüli terekre. A vidék és az ott élők fokozatosan, majd 1998-tól robbanásszerűen hozzák be évezredes hátrányukat.

Változik a vidék kultúrahordozó szerepe is. Eddig a vidék az évezredes termelési és szokásrendi hagyományok őrzője volt. A lakosság mozgási rádiusza évezredekig összehasonlíthatatlanul szűkebb volt, mint a városi emberé, és alacsony szintű volt az új kulturális és szellemi áramlatokat befogadó képessége is. Ezzel magyarázható az, hogy a parlamentáris politika 19–20. századi történelmében a vidék az ún. konzervatív politika, a hagyományokat és a folyamatosságot mindenek elé helyező politika színtere volt. Míg az állandó újítást zászlajukra tűző mozgalmak a városi termelési, igazgatási rendszerhez és azok munkavállalóihoz kötődtek. Még az utóbbi évtizedek új tényezőői, így pl. a környezetvédelem iránti fogékonyság is sajátos módon a városi társadalomban fogalmazódott meg. Sőt az 1970-90-es évek ún. zöldmozgalmi is kimondottan városi mozgalmak voltak. Ez eredményezi az elmúlt három évtized sajátos ellentmondását: a környezet-karbantartó – hivatásából eredően – vidéki ember, míg a környezetvédők városiak.

Az európai parlamentáris politikában is sajátos munkamegosztás alakult ki az elmúlt 150 esztendőben. A gépkorszakkal kiemelkedő ipari munkásság és a városi kispolgárság politikai szószólójaként jelent meg a liberalizmus és a szociáldemokrácia, illetve az abból kinőtt kommunista

mozgalom. Ezek a pártok 150 éves fejlődésük során hagyományosan városi pártok lettek. Történelmük során erős érzékenységet mutatnak a forradalmi változtatások iránt, az ipari társadalom technikai modernizációja és az ahhoz kapcsolódó szabad forgalom és munkaerő-védelem iránt. Ugyanakkor kevés megértést mutatnak a vidéki lakosság, az ott eddig elsősorban élő parasztság problémái iránt. És kevés megértést mutatnak a hagyományőrzés két közgondolkodásbeli tényezője: a nemzeti identitás és a vallásosság iránt. Míg a konzervatív pártok éppen a vidéki lakosság körében erősek, és építenek a hagyományok vallási és nemzeti formáira, a vallásos és nemzeti identitásra.

E munkamegosztásban az első zavaró tényező az előbb említett zöldmozgalom és a zöldpártok megjelenése volt. A zöldpártok az (1970-es évektől fokozatosan szelídülő) ún. újbaloldali eszmékből és a szociáldemokratizmus antikapitalizmusából fejlődtek ki. Programjuk elsősorban tagadásra alapozódik: a természeti és emberi tényezőkre nem tekintő, korlátlan profithajszolás, a fejlődés egyoldalú értelmezésének tagadására. Tagadják, hogy a fejlődés kizárólag az anyagi javak gyarapításán és a technikai eszközkészlet növekedésén mérhető le. Ők az anyagi gyarapodás elé helyezik a természettel harmonikusan megélt életet, a művelődés és természetgondozás értékrendjét. Abban a pillanatban azonban, ahogy pozitív programot kell megfogalmazniuk, ellentmondásokba keverednek. A zöldmozgalmaknak ugyanis immáron ki kell lépniük a tagadás politikájának mezejéről az alkotó cselekvés (így például a kormányzati felelősség) mezejére. Márpedig ez a mező ma már csak kis részben a város, de sokkal inkább a vidék színtere kell, hogy legyen. A városi mozgalomként induló első zöldpolitikus generációnak meg kell „tanulnia” a vidéket. Mindenesetre most jövünk rá: a zöldmozgalmaknak találkozniuk kell az új típusú vidékpolitikával, és ezt csak a vidéken élő emberekkel tudják kialakítani. Mint ahogy mind hangosabbak a szociáldemokrata és a liberális pártok választói is: mozduljanak ki ezen pártok a városból a vidék felé is. Hiszen a vidéki parasztvállalkozó (parasztpolgár) ugyanúgy a liberalizmus elveinek élvezője, mint a városi kispolgár a szolgáltatásban, a kereskedelemben. A vidéki munkavállaló bér munkás ugyanúgy rászorul a szociális védőhálóra és annak intézményeire, mint a városi munkavállaló munkás vagy tisztviselő. Mind az európai szociáldemokrácia, mind az európai liberalizmus szenved ettől a válságtól.

A vidéken folyó emberi tevékenység és a természeti környezet felértékelődése sokszínű politikai parlamenti képviselőre vár. Ma már kevés az élelemtermelők évszázados érdekképviselője a kamarákban, illetve különböző szövetkezetekben vagy éppen agrármunkás

szakszervezetekben. Az adófizetők pénzével gazdálkodó és a jogszabályokat alkotó politikai pártok gyorsíthatják vagy lassíthatják az új tényezők felszínre törését és erősödését. Az, hogy az utóbbi 20 esztendőben Nyugat-Európában, azután most már Magyarországon is az agrárvállalkozók rendszeresen sztrájkokhoz folyamodnak, azt mutatja, hogy a vidéki társadalom nem találja meg a maga megfelelő politikai-parlamentáris képviselőjét. Nemegyszer mind a kamarák, sőt az ágazati szakadminisztráció is spontán módon vagy ki nem mondottan a sztrájkoló pártján állnak. Nincs megfelelő és folyamatos párbeszéd a politikai pártok, és az általuk uralt kormányzati adminisztráció és a vidéken élők között. Az önálló agrár- vagy ún. vidékpártot szervező kezdeményezések kudarcot vallanak.

Nagy kérdés a konzervatív pártok részére: vajon felvállalják-e az új vidékmodernizációs programokat? Mernek-e eltávolodni az évszázados hagyományörző programoktól? Levonva a következtetést: az új korszakban a vidék már nem az, és nem lehet az, ami volt. Ha ezt megteszik és zászlajukra az új vidékpolitika jelszavait írják – az életformaváltást, a termékszerkezet-módosítást, az infrastrukturális modernizációt, az önszerveződés, a szubszidiaritás jelszavait –, akkor átrendeződhetnek majd a későbbi történész értékelései: lehet, hogy a tegnapi konzervatív politika lesz holnap a modernizációs politika...

De nagy kérdés a szociáldemokrata és liberális pártok részére is: vajon felkarolják-e a vidéken működő új erőket? Kimozdulnak-e a vidéki lakosság, azon belül is a paraszti lakosság felé? Tudomásul veszik-e, hogy a vidék többé nem modernizációellenes, hanem szükségszerűen éppen az új típusú modernizáció színtere? S hogy ez az új modernizáció a politikai pártok segítségét is várja. Képesek-e átugrani a 19. század második felében kialakult szociáldemokrata és liberális szerepértelmezés mai korlátait? Képesek-e a világban végbemenő értékátrendeződést politikai programjukban és tevékenységükben is érvényre engedni?

És nagy kérdés: az európai apparátus-pártok képesek-e oldani a túlintézményesedett politikai pártok visszahúzó bürokráciáját, szellemi elkényelmesedését?

Az új vidéki program mindenesetre Európában is és Magyarországon is várja a politikai elitek segítségét.

II. A vidék közhaszna Magyarországon

Ne legyen a vidéki Magyarország a rendszerváltás és az európai uniós csatlakozás vesztese! Sem a vidéken élő emberek, sem a vidékhez tartozó természeti környezet. Ez a célja vállalkozásunknak, a „Párbeszéd a vidékért” mozgalomnak. Célunk, hogy a társadalom egészének és a politikai elitnek a figyelmét a vidék társadalmi, gazdasági és környezetgazdálkodási konfliktusaira irányítsuk. És célunk az, hogy a vidékben rejlő új lehetőségekre a figyelmet felhívjuk. Mind a politikusok, mind a városban, mind a vidéken élő emberek figyelmét. Célunk az, hogy megfogalmazzunk egy „Charta a vidékért” felhívást, amelyet átadunk az ország vezető politikusainak, és amelyre alapozva az Országgyűlés határozatot hozhat a vidékfejlesztés alapelveiről. Országgyűlési határozatot, amelyik a négyéves kormányzati periódusokon átívelő, hosszú távú vállalást tartalmaz az országgyűlés minden pártja részéről. Ez a vállalat szögezze le a vidék preferenciáját a költségvetési eszközök hovaforrásakor: mindenekelőtt az infrastrukturális (közlekedés, informatika, közműfejlesztés), oktatási és közművelődési, természetgazdálkodási-tájvédelmi beruházásoknál, az állami eszközökkel történő vállalkozásélénkítésnél, mind a mezőgazdálkodás, mind az ipar területén. És célunk az, hogy a fentebb jelzett módon, hosszú távon együttműködve a szomszédos államokkal, fogalmazzunk meg egy javaslatot az Európai Uniónak a közép-kelet-európai kistérségek (vidék) preferenciája érdekében. Hogy ugyanis a mi közép-kelet-európai – így magyar – érdekeink is megjelenjenek az előnyben részesített uniós támogatások között.

Az alábbiakban a most kezdődő elemzésekhez és az azt követő összegzésekhez öt megjegyzést szeretnék előrebocsátani arról a közhaszonról, amelyet a magyar társadalom egésze számára jelenthet, jelent a vidék előnyben részesítése.

1. A magyar állam földrajzi elhelyezkedése

A magyar állam a Kárpát-medence közepén fekszik, és ebből a földrajzi fekvésből következnek a területén élő polgárok kényszerei is.

a) Nyitottság minden irányban, közvetítő szerep

Az egyik ilyen kényszer „előny”, mégpedig az ország közvetítő szerepéből következő előny. Kényszer az állam nyitottsága minden földrajzi irányban. Az Európa Unió keleti kiterjesztése Magyarországot a gazdasági, politikai élet új országútja mellett találja: az ukrán-orosz területek, valamint a balkáni területek felé terjeszkedés országútja mellett. A 21. század nagy európai tartalékainak színhelye az ukrán-orosz területek lesznek. Akárhogyan is fejlődik az informatika és a légiközlekedés, ezek elérhetőségét szárazföldi úton is biztosítani kell. Ez Lengyelországon, illetve Magyarországon átvezető autóutakon, vasutakon történhet. Ugyanígy az uniós bővítés megcélozta Balkán, illetve Törökország felé az út Magyarországon, vagy pedig Horvátország-Szerbián át vezethet. Az ország keleti felének infrastruktúra-fejlesztése tehát kiemelt közügy kell hogy legyen, mert a keletre és délkeletre irányuló forgalom kiszolgálása és a csatlakozás azokkal, érdeke az ország adófizetői közössége egészének. A vidékfejlesztés célpontja tehát indokoltan Kelet-Magyarország, illetve Délnyugat-Magyarország. (A „húzó” gazdasági területnek számító Északnyugat-Magyarország és a főváros agglomerációja a spontán tőkés beruházások következtében, az átlagos támogatás mellett is dinamikusan fejlődik.)

b) Éghajlat, talaj- és vízgazdálkodási adottságok

A másik kényszer már csak részben előny: Magyarország nemcsak a Kárpát-medence közepén, hanem a medence alján is fekszik.

Előny az, hogy ide folynak össze a Kárpátokból a medence vizei, és előny az – legalábbis eddig az volt –, hogy az állam területének Európában legmagasabb hányada jó minőségű termőterület, mezőgazdálkodásra alkalmas. Ez az előny azonban csak akkor érvényesíthető, ha a 21. században minden bizonytalanságnak számító vizeket megfoglaljuk, és az eddigieknél nagyobb arányban az állam területén tartjuk. Sőt! Ha erre a vízbőségre új termelési kultúrákat építünk vissza: ártérhez és tervszerű vízgazdálkodáshoz köthető élelemtermelési ágazatokat, turisztikai lehetőségeket, öntözéses speciális mezőgazdálkodást. (Ezt a célt szolgálja az új Tisza-völgy program, illetve a kistárolású víztározók rendszerének programja, a

szerbiai válság miatt elakadt Duna-völgy program.) Előny a nagy kiterjedésű termőtalaj akkor, ha megtaláljuk a következő évtizedben az éghajlatunkhoz és a korszerű táplálkozáshoz is igazodó, a világpiacon is eladható élelmiszer- és környezetgazdálkodási (biomassza) ágazatokat.

A hátrány az, hogy a Kárpát-medence aljára folynak össze a szomszédos államok területéről a szennyvizek, és ide jönnek be a légáramlatokkal a térség nagy növényi, állati fertőzései. Súlyos gond ez azért is, mert a szovjet korszakban az iparosodás a térségben kétarcúan fejlődött: a gépesítés, a fosszilis energiahordozók kihasználása a térségben ugyan megtörtént, de nem épültek ki a környezet- és természetvédelmi rendszerek, ahogy azok nyugaton, a gépesítéssel párhuzamosan megtörténtek. Magyarországnak tehát aktív táj- és természetvédelmi politikát kell folytatnia, ami elsősorban a vidéken fekvő műtárgyak, természetvédelmi területek fokozottabb ápolását követeli meg a költségvetéstől. (Nem is szólva arról, hogy Magyarország területén található a világ legnagyobb kiterjedésű gátrendszer, amely az ország közép-keleti területének, illetve a Duna-völgy árvízmentesítését szolgálja.) E földrajzi fekvésből következően ugyanakkor Magyarországnak aktív szomszédsgpolitikát kell folytatnia, hiszen mind az árvízvédelem, mind az új típusú környezetgazdálkodás a bennünket körülvevő hét állammal együttműködésben valósítható csak meg. A trianoni békeszerződés következtében ezeknek az államoknak a határai lenyúlnak a magyar Alföldre (elsősorban Szlovákia, Románia, Szerbia esetében). A magyar állam területének természeti karbantartása csakis ezekkel az államokkal szoros együttműködésben történhet. A magyar vidék és a szlovák, román, szerb vidék egy természeti táj államhatárokkal szétszabdalt területe. A magyar vidékfejlesztésnek tehát közép-kelet-európai együttműködésre épülő vidékfejlesztésnek kell lennie. Egyébként is, a magyar vidéken vezetnek át azok a szárazföldi utak a szomszédos országokhoz, amelyekkel az általános nemzetközi együttműködés – így nem utolsósorban az uniós együttműködés – Magyarországnak általános létfeltétele is.

2. A magyar vidékfejlődés elmaradásának okairól

Történelmi tanulmányainkból a magyar vidék elmaradásának négy okát jelölhetjük meg.

a) Első ok: a kínálókozó kedvező mezőgazdálkodási feltételek

A mai Magyarország területének egyik előnye: az ország nagy területének alkalmas volta az élelemtermelésre. A régi államterületen belül is az ország közepe, azaz a Kárpát-medence alja szolgálta a

magyar állam éléstár jellegét. A 19. századig a nyugat-európai élelempiacot biztosította az ottani kis jégkorszakban keletkezett élelemhiány, majd a gyors ipari-technikai fejlődés, a városiasodás. A Kárpát-medencei élelem – mindenekelőtt a gabona és a lábön hajtható marha – jól eladható volt. 1945 után az új szovjet piac vette fel előnyösen az élelmet. A Kárpát-medence közepe, a Trianon utáni maradék magyar államterület tehát egy több évszázados, egyoldalúan élelemtermelésre összpontosító gazdálkodási terület volt. A szovjet piacok összeomlása után ez a túlnyomóan élelemtermelésre szakosodott vidéki társadalom „természetesen” akut válságba került. Az addigi, több évszázadig előnyös termelési szerkezet most, a rendszerváltás és az EU-csatlakozás során, hirtelen hátrányunkra válik.

b) Második ok: a földtulajdon rossz szerkezete

Magyarországon a parasztpolgárosodás sovány eredményeket hozott. Míg Nyugat-Európában a föld forgalma szabaddá vált a 19–20. században, addig Magyarországon – mint említettem – 1945-ig megmaradt az egyházi nagybirtok monopóliuma, és megmaradt, hitbizományként a történeti családok nagybirtoka. Széchenytől 1945-ig minden európai szintű gondolkodó tudta: a vidék – és a vidékhez köthető mezőgazdálkodás – polgárosodásának első számú feltétele a tőkés befektetések lennének. Ezt azonban a földbirtok forgalomképtelensége és ennek következtében torz szerkezete megakadályozta. Amíg Nyugat-Európában a mezőgazdálkodó emberek polgárosodtak, a föld a piaci igényeknek megfelelően került hasznosításra, és egy izmos parasztpolgár típusa alakult ki, addig Magyarországon ez a réteg sovány maradt: kis létszámú, alacsony tőkeerővel. (A különböző, az 1900–1936 közötti kisebb reformok ellenére is.) Ennek következtében a vidéken élő emberek nagy többségükben szegény emberek voltak, nem alakulhatott ki a helyi gazdatársadalomra építő helyi önkormányzatiság, és nem alakulhatott ki a helyi piacoknak az a rendszere, amely a nyugat-európai vidéknek iparosodást, civilizatórikus előrelépést hozott. Míg Nyugat-Európában a 19–20. században a vidék közeledni kezdett a városhoz életminőségben, gazdagságban, addig Magyarországon csak a város életlehetőségei közelítettek az európai városhoz. A magyar vidék azonban a várostól, és mindenekelőtt a fővárostól messze lemaradt.

Az 1945. évi földreform politikai indítású volt. Gazdaságon kívüli kényszerrel, nem piaci alapon történt. Így a vidék újratermelte a versenyképtelen kisbirtokosok tömegében a szegénységet, a lemaradást. Ezen csak részben változtatott az 1951–61. közötti újabb tulajdonváltás. Azt az előnyt, amit bizonyos ágazatokban a nagyüzemi forma hozott, lerontotta a nem piaci szemlélet, a politikai indíttatású

támogatási politika. És a politikai rendszer sem ösztönözte a helyi önkormányzatiságot, a vidékfejlesztést. Ráadásul politikai eszközökkel felszámolták a fél évszázad alatt mégis csak kifejlődött sovány parasztpolgár-réteget (kuláküldözés).

1990 után ismét politikai indítású tulajdonváltás történt. Az elaprózott földtulajdon, ugyanakkor az elmaradt igazodás az új nyugati piacokhoz, szegény emberek lakhelyévé változtatta a vidéket. Nem alap nélküli agrárközgazdászaink azon állítása: a vidék fejlődésének egyik legnagyobb gátja a rossz földtulajdon-szerkezet.

c) Harmadik ok: a trianoni békeszerződés hozta területi átrendezés

A trianoni békeszerződésről lehetnek viták a közép-európai nemzetek között. Folyik is ez mind Magyarországon, mind a szomszéd államokban, mind Lengyelországban. De egy nem lehet vita tárgya: az a tény, hogy az új kisállami rendszer országhatárokkal vágott el évszázadokon át gazdaságilag egymásra utalt és egymáshoz simuló területeket. Az az úthálózat, az a regionális piacrendszer, amelyik egy évezred alatt fejlődött ki, Trianon után államhatárokkal, azaz vámokkal, nemzetállami politika uralta preferenciákkal szétszabdalta ezt a gazdálkodási, közlekedési, kereskedelmi szerkezetet.

A magyar állam 1918 előtti gazdagságának az egyik alapja a Kárpát-medence ipari, mezőgazdálkodási és infrastrukturális szervessége volt. A főváros, Budapest mellett az állam peremterületein erős ipari középvárosok rendszere épült ki, amelyek felvették a medence közepén folyó mezőgazdálkodás termékeit, és közvetítő központok voltak a szomszédos államterületek felé. Az 1880–1918 között iparilag gyorsan fejlődő peremterületek és az e területeken rendkívül előrehaladott út-vasúthálózat Trianonnal leszakadt az állam területéről. A Budapest központú vasút- és útszisztem egyik pillanatról a másikra nem vezetett sehova. A megmaradt államterületen a vidék így elvesztette egyik lényeges életfunkcióját.

Aránytalanul megnőtt a főváros súlya a maradék országterületen. Budapest az országterület-változást gyorsan túlélte, a közép-európai nemzetközi városok egyike maradt. A diktatórikus típusú államrendszerek főváros-központúságát is élvezte 1920–1990 között: hiszen akinek a kezében van a főváros, az kezében tartja az államot, a diktatórikus politika és igazgatás segítségével. Nőtt viszont a Budapest–vidék ellentét, ekkor alakul ki az a vidékfogalom, amely máig él: vidék mindaz, ami a fővároson kívül van. (A vidék értelmezése egyedül Magyarországon jelenti a fővároson kívüli területek összességét.)

Az európai uniós csatlakozásunknak az egyik hozadéka lehet a nemzetállami elzárkózások lazulása, hogy „a vidéki városok” a

szomszédos, immáron szintén EU-tagállamok hasonló településeivel újraaktivizálni tudják kapcsolataikat. Helyreállhat a jövőben egy évezredes, a természeti adottságokból kiinduló vidékfejlődés. Megszűnhet ugyanakkor az erőltetett nemzetállami fővárosközpontúság, amely nemcsak Magyarországra, hanem Szlovákiára, Románia, Szerbiára és Horvátországra is jellemző volt 1920–2004 között. (Magyarország településszerkezete egyébként e tekintetben jó adottságokkal rendelkezik: az öt vidéki nagyváros mellett több tucat olyan, a határok közelében fekvő középvárosunk van, amelyek magukra vállalhatják és kifejleszthetik az új terület-, piac- és kulturális szervezési funkciókat.)

Mindez azonban tudatos területfejlesztési politikát kíván, nem utolsósorban a középszintek hovatfordításának vidéki preferenciájával.

d) A vidék társadalompolitika sújtotta terület

Az előbb mondottakból következik, hogy a magyar vidéken már a polgári fejlődés korában is gyengébb volt a helyi tehetős réteg, mint Nyugat-Európában. És ezen gyengeség miatt a vidék még inkább elmaradt a várostól, illetve a fővárostól civilizatórikus eszközrendszerében, mint Nyugat-Európában.

A vidéknek mindezt a gyengeségét csak fokozta az 1938–1961 közötti társadalompolitikai változások sora. A magyar vidéki középosztályból először a termény- és közvetítő kereskedelemben és a helyi szolgáltatásban kulcsszerepet betöltő zsidóságot pusztították el 1944-ben. Azután, a kitelepítések révén, a vidéki középosztály másik erős elemét űzték ki az országból (1945), etnikai (sváb származás) alapon. Majd a maradék, jó szakértelmű kis- és középbirtokos réteget semmisítették meg osztályalapon 1950–1961 között, kuláktalanítás címén. (Ezeknek csak egy része tudott az 1970–80-as években a szovjet típusú gazdaságokban ismét előretörni. És csak töredéke jutott az 1990 utáni újabb földreformban üzemképes birtokegységekhez.) A rendszerváltásban előretörő, néha érthető, néha magyarázható politikai indulatok ismét sújtották a vidéki társadalmat.

Az az új középosztály és termelészervezésben jártasságot szerzett réteg, amelyik az 1980-as évekre már jelen volt a vidéken, gyakran a politikai üldözési kampányok áldozata lett. Akár jogtalanok, akár jogosak voltak a politikai vádak, tény: a magyar vidék ismét politika sújtotta területté vált. Az 1950-es évek után ismét a politikai-ideológiai preferenciák kerültek a szakmai preferenciák elé. Ahhoz, hogy a vidék adottságait az ott élők kihasználhassák, ahhoz, hogy a helyi – falusi, városi vagy kistrégiós – stratégiákat kialakíthassák, ahhoz a pártpolitikán

kívüli szempontoknak: a tehetségnek, az ügyességnek, a leleménynek kell döntő tényezővé emelkednie a helyi társadalomban.

A modern kapitalista alapú mezőgazdálkodás alapja: a felvevőpiachoz való igazodás. Ehhez jó közvetítőkereskedelemre és sokoldalúan művelt üzemszervező hagyományra van szükség. Nyugat-Európában ez a vidéki középréteg részben válságba került a nagyüzemi termelési keretek, az intenzív gépesítés következtében. Részben azonban ezekből a középrétegekből kerültek ki a modernizáció legdinamikusabb helyi erői. Magyarországon, ahol amúgy is gyenge volt ez a középréteg, 1944 után különböző politikai akciók révén majdhogynem teljesen tönkrement. Ennek is a következménye, hogy a mai vidéki társadalomban a helyi gazdasági, kulturális és önkormányzati vezető réteg igen gyenge. (Korábbi, ilyen témájú történelmi tanulmányaim végén gyakran jegyeztem meg: még csoda az is, hogy a magyar vidék ilyen állapotban létezik.)

3. Biológiai és kulturális diverzitás,határokon túli magyarság

a) A biológiai diverzitás megőrzése

A biodiverzitás megőrzéséről már volt szó. Az állam területén élő növény- és állategyüttesek nagy részének megőrzési helye a vidék, ugyanúgy, mint a világ egyéb részein. Ezért is, hasonlóan a világhelyzethez, a magyarországi vidék is a biodiverzitás fenntartásának helye. Ezért a „Charta a vidékért” kiemelten kell, hogy foglalkozzék a táj- és környezetgazdálkodással, természeti erőforrásaink karbantartásával. Mint ahogy a Chartának kiemelten kell foglalkozni a mind az élelemtermelés körébe, mind pedig az azon kívül eső hungarikumoknak, vagyis a Kárpát-medencében őshonos állat- és növényegyütteseknek a megőrzésével. A jól ismert alapelvhez egyetlen megjegyzésem volna: a biodiverzitás nem korlátozódhat a vidékre, hiszen a városi élőhelyek ugyanúgy e program keretébe tartoznak, mint az erdeinkben, mezeinkben, vidéki vizeinkben lakó élőegyüttesek.

b) A kulturális diverzitás kibontása

Ahogy Európában az etnikai, vallási, szokásrendi sokszínűség megtartása uniós program, úgy az egyes tagállamokban is. Közép-Kelet-Európában és Magyarországon ennek kiemelt jelentősége lehet, hiszen a térség államainak területén 1918-ig egy rendkívül kevert etnikumú és sokvallású lakosság telepedett meg. Igaz, hogy a nemzetállami korszak (1918–2004) elnemzetlenítő politikája ezt a kulturális sokszínűséget szegényítette. Majd pedig a szovjet rendszerben nemcsak a nemzeti,

hanem a vallási identitást is elnyomták. Mégis a térségben a kulturális (emberi, szokásrendi) diverzitás sokkal nagyobb, mint Nyugat-Európában. Azt is mondhatnánk: az adminisztratív elnyomás kevésbé volt hatékony, mint a spontán, piaci alapú technikai modernizáció. A modern ipari társadalmak az 1980-as évekig nyugaton legyalulták az etnikai-vallási különbözőségek nagy részét. Közép-Kelet-Európában mindez a városokban (mindenekelőtt a nagyvárosokban) történt csak meg. Vagyis vidéken – éppen a technikai elmaradottság egyik következményeként – az etnikai-szokásrendi különbségek erősebben megmaradtak.

Az új vidékpolitikának, amikor társadalmi kérdésekkel foglalkozik, messzemenően figyelembe kell vennie ezen sokszínűség megőrzésének intézményes lehetőségeit. Konkrétan kell beszélni a roma, német, a szlovák, román, bolgár, horvát, szerb önzonosságok megtartásának reális lehetőségéről és igényéről.

c) A határokon túli magyarságról

Az ország jelenlegi határainak másik oldalán él a magyarság 15%-a. Az ezekkel való kapcsolattartás emberjogi korigény, és elsősorban a magyar állam feladata. Kiemelt szerepet kapnak e kapcsolattartásban a határ menti területek, vagyis a magyar vidék Ukrajnával, Ausztriával, Horvátországgal, Szerbiával, Romániával, Szlovákiával szomszédos területei összekötő teret képeznek a kultúrnemzet megtartásában. Különösen az Európai Unión belül lehet ígéretes ez a kultúrnemzeti kapcsolattartás.

A vidék közhaszna tehát a gazdasági, szociális, természetgazdálkodási ágazatok mellett kulturális életünkben is kiemelt szerepet kaphat.

4. A vidék fogalmáról

Az Európai Unión belül a vidéknek minősülő területeket két ismerv szerint határozzák meg, mely két ismerv nem mindig fedi egymást. A területfejlesztésben használt vidékfogalom a népsűrűség (100 fő/km²) alapján minősít egyes területeket vidéknek. Míg a mezőgazdálkodási dokumentumokban használt vidékfogalom a foglalkozásalapú megközelítés bukkan fel, és olyan területeket minősítenek vidéknek, amelyek lakóinak döntő hányada mezőgazdasági, erdészeti, halászati foglalkozást űznek. (Beleértve különböző típusú településeket, falvakat, kisvárosokat.)

Magyarországon és a magyar nyelvben e két megközelítést kiegészíti egy civilizatórikus, viselkedésalapú értelmezés is. A magyar „vidékfogalom” sem angol, sem francia, sem német nyelvre

egyértelműen nem fordítható. Ennek oka a magyar vidékfejlődés sajátosságában rejlik. Az angol, francia „rural” vagy az angol „country side” fogalma nem jelent más, mint városon kívüli területet. Ez az értelmezés a magyar nyelvben is megtalálható. Ezért beszélhetünk arról, hogy minden városnak van „vidéke”. Ugyanakkor Magyarországon az előbb jelzett egyközpontúság miatt minden fővároson kívüli területet „vidék”-nek neveznek. Ennek a vidékfogalomnak a velejárója egy, a nyugatitól különböző értéktartalom is. Míg nyugaton „vidékinek lenni” nem jelent mást, mint „nem a városban lakni”, addig Magyarországon „vidékinek lenni” együtt jár azzal a feltételezéssel is, hogy valaki alacsonyabb civilizatórikus szinten él. Ennek okát a már előbb említett okokkal magyarázhatjuk. Míg Nyugat-Európában a 19. századtól fokozatosan haladt a vidék polgárosodása, majd 1945 után gyorsan kezdett felzárkózni a városi életminőséghez, és most, az informatika korában már a kiegyenlítődés következhet, addig Közép-Kelet-Európában és Magyarországon mindez nem következett be. A vidéken élő ember (azaz a nem fővárosi) rosszabb körülmények között élt és él, sőt a vidéki városok összehasonlíthatatlanul nagyobb életlehetőséget kínálnak, mint a „vidéki városokon kívüli” lét. (Ugyanez vonatkozik a falu, „falusias” fogalomra is. Mind az angol, mind a német, mind a francia nyelv addig és ott ismerte – az 1950-es évekig, illetve ma is – a „falusi” jelző [dorf, village] leminősítő voltát, amíg és ahol nem következett be a legkisebb telephelyek civilizatórikus felzárkózása is.)

A „Charta a vidékért” tehát a viták megkezdése előtt három vidékfogalommal számol. 1. A fővároson kívüli minden terület; 2. A főváros és az öt nagyváros és azok agglomerációján kívüli területek; 3. A népsűrűség alapján a 100 fő/km² alatti népsűrűségű területek. Kiindulópontunk a népsűrűség, az életminőség kombinált használata. A népsűrűségi mutatók alapján az ország területének közel 80%-a minősül vidéknek, amelyen a lakosság kb. 33%-a él. Ha ezt kiegészítjük az életminőség egyéb mutatóival, akkor a vidékinek minősíthető lakosság százalékos aránya eléri a 40–45%-ot. (A népsűrűség-meghatározás pontos számításokon, az életminőség meghatározása becsléseken alapszik. De nem lehet vidékfejlesztésről beszélni úgy Magyarországon, hogy ebből például kihagyjuk a vidéki nagyvárosok, egyes esetekben még Budapest teljes agglomerációját.)

A „Charta a vidékért” tehát a magyar államterület mintegy kétharmadát és a magyarországi lakosság durván felét érintő társadalmi, gazdasági, természetmegőrzési program.

5. Átalakuló településszerkezet

a) Nem konzerválni, de szabályozni

A településszerkezet minden korban az adott terület gazdálkodási erejétől, azaz a termelés és a megélhetés helyi biztonságától függ. Ahol a megélhetési lehetőségek növekednek, ott természetes bevándorlás, lakossággyarapodás indul meg, ahol viszont a munkaalkalmak csökkennek, ott az elvándorlás, és így a település elnéptelenedése indul meg. Tehát a mai magyar településszerkezet is függvénye és mutatója azoknak a népességbeli és gazdálkodáson belüli változásoknak, amelyek az országban végbemennek. Ezért is elsősorban vidékpolitikáról és területpolitikáról, nem pedig egyszerűen vidékfejlesztésről vagy területfejlesztésről beszélünk. A vidék fejlődése elképzelhető úgy is, hogy a néhány száz fő alatti települések elnéptelenednek, míg a kisvárosok gyarapodnak és gazdagodnak. Ez a spontán gazdasági fejlődés jelenlegi iránya. Nem kívánjuk konzerválni mesterséges úton a mai településszerkezetet. De ragaszkodunk ahhoz az álláspontunkhoz, hogy az állam területének kultúrtáj szinten való karbantartása, vagyis lakossággal való fedettsége közhaszon. Ezért a településszerkezet spontán átalakulási folyamatának ki kell egészülnie egy tudatos területfejlesztési politikával. Amely területfejlesztési politika az előbb említett preferenciákat tartalmazza: lakosságmegtartó vállalkozások ösztönzését és kommunális beruházások preferálását.

A szovjet rendszer Magyarországon a spontán településfejlődési folyamatokat az erőltetett iparosítási politikával és az államilag támogatott köztulajdon és nagyüzem létrehozásával kívánta uralni. E politika része volt egy, úgymond, felvilágosult területfejlesztési politika is: a vidék villamosítása, egy korábbinál sokkal hatékonyabb, állami tulajdonú közlekedési rendszer kiépítése kétségtelen hozadéka volt e politikának. De a politikai-ideológiai kiindulások a vidéken túlhaladott rendszereket tartottak fenn, amelyek eredményeként az 1980-as évekre már finanszírozhatatlan és kihasználatlan szárnyvasút és autóbusz-közlekedési infrastruktúra élt – igaz, nagyon alacsony szinten – az országban. Az új területfejlesztési politika a területfejlődés spontán folyamatait és az említett preferenciákat figyelembe véve alakítható csak ki.

b) Országos és helyi vidékpolitika

Az átalakuló településszerkezet hívja fel a figyelmünket a vidékpolitika kétszintű voltára: az országos és a helyi vidékpolitikára. Az országos vidékpolitika foglaljon állást általában a vidéki életet és természeti

környezetet érintő ágazati preferenciákban. De ez az országos vidékpolitika állandóan szembesüljön a vidéken végbemenő spontán társadalmi és természeti folyamatokkal, és egészüljön ki egy aktív helyi vidékpolitikával. Míg az országos vidékpolitikát az állam politikai és értelmiségi elitje határozza meg, addig a helyi vidékpolitika a helyben élők megfogalmazásában a település életlehetőségeinek gyűjteménye, és azt a helyi társadalomnak kell megfogalmaznia. A „Charta a vidékért” célul tűzi ki azt, hogy a párbeszéd folytatásaként a következő években minden falunak, kistérségnek legyen fejlődési és fejlesztési stratégiája. Ennek kidolgozásában a helyi önkormányzati tisztviselők, a helyi világi és egyházi értelmiség, a gazdálkodók együttesen vegyenek részt.

c) A lakosság önmegoldó képessége

Ezért különös gonddal szükséges megvizsgálni a kistelepülések lakóközösségeinek önmegoldó képességeit. Ez az önmegoldó képesség Magyarországon és Közép-Kelet-Európában sokkal alacsonyabb szintű egyelőre, mint Nyugat-Európában. Oka ennek a vidéki középrétegek fent említett megsemmisítése. És oka ennek a szovjet rendszer centralizáló és utasításos politikája. Amikor azonban az Európai Unió a szubszidiaritás elvéről beszél – vagyis az ügyeket elsősorban alsó szinten, az érintettekkel lehetőleg egyazon fórumon kell intézni –, akkor ezt a helyi települési önmegoldó képességet kívánja ösztönözni. A szubszidiaritás elve tehát kényszermodernizációt jelent Magyarországon a vidéki társadalmi élet mindennapjaiban: az önkormányzatiságot, illetve a civil szervezetek szerepét kívánja erősíteni. (Külön vita tárgya legyen az ország köz- és szakigazgatásában a különböző miniszteriális és önkormányzati szintek – falu, város, megye stb. – egymásra épülése.)

A „Charta a vidékért” megalapozni kíván egy olyan tudatos területfejlesztési politikát, amely a spontán gazdasági és a közhaszon tényezők harmóniájára épül, abban megtalálja helyét mind az országos, mind pedig a helyi érdek, és amely területfejlesztési politika feloldhatja a mindennapjainkban élő város–vidék ellentétet.

6. Hosszú távú és komplex vidékpolitika

A rendszerváltás a politikai intézményekben néhány hónap alatt véghezvihető. A tulajdonszerkezetben és a gazdaságban már szükségszerűen több évig tart. A rendszerváltás a társadalomban – és ezen belül is a gondolkodásmódban – több évtizedes folyamat lehet. Az új vidékpolitikát is évtizedes távlatokra kell tervezni. A viták előtt két, a tervezést alapjában meghatározó szempont látszik kiemelendőnek:

a) Politikai konszenzus hosszú távra

A vidékpolitika hosszú távra tervezett politikai aktivitás. Nem igazodhat a négyéves választási és kormányzati periódusokhoz. Az Országgyűlésnek többpárti megegyezésre kell jutni e kérdéskörökben, mert különben egy kormányzati váltás elmoshatja az előző évek valós eredményeit. Különösen áll ez a fiatal közép-kelet-európai és a magyar demokráciákra. Ahol a parlamenti „váltógazdálkodásban” szinte lehetetlen konszenzust teremteni. Feltehetően évtizednek kell eltelnie ahhoz, hogy a nyugati méltányos demokrácia szintjét elérjük. (Nem túlzás azt mondani, hogy a Kádár-rendszer méltányos és csendes diktatúráját a demokrácia hangos és bolsevik formája veszi át a közép-kelet-európai térségben.) A vidékpolitika talán az első olyan politikai tematika lehet, amelyben minden parlamenti párt egyetértésre tud jutni.

b) Tárcaközi vidékpolitika

A vidékpolitika – és ezen belül a vidékfejlesztés, mint mondtuk – az Európai Unióban a közös agrárpolitika második pilléréként szerepel 2000 óta. Minden európai kormány tisztában van azonban azzal, hogy ez egy ideiglenes adminisztrációs szerkezet, mert a vidékpolitika nem korlátozható agrárpolitikára, és mindinkább erősödik annak tartalmában a környezetvédelem, környezetgazdálkodás, iparfejlesztés, infrastruktúra-fejlesztés, oktatás és művelődés, sőt tudományügy. Nem is szólva az egészségügyről és a szociálpolitikáról. A „Charta a vidékért” javaslatokat kíván megfogalmazni a vidékpolitika helyéről a kormányzati adminisztráció, a tudományszervezetek és a civil szervezetek rendszerén belül. Vitára bocsátjuk a Nemzeti Vidékpolitikai Tanács tervét (ez már ez év februárja óta vita alatt áll), a területfejlesztő háttérintézmények kialakítását (tárcánként, illetve az Akadémiához delegálva), valamint olyan civil fórumok rendszeres működtetését, amelyben a vidéki civil társadalom képviselői foglalnak helyet (kamarák, helyi területfejlesztő szövetségek, önkormányzatok, vidéki egyetemek és kutatóbázisok, országos etnikai és szociális, környezetmegőrző közművelődési egyesületek stb.).

III.

Tematikai, cselekvési és ütemezési terv

A „Párbeszéd a vidékért” mozgalom kísérlet arra is, hogy a közéleti aktivitást élénkítse a civil körökben is. Az MTA elnökeként még 1996-ban kezdeményeztem a Nemzeti Stratégiai Programok indítását. Ez azt jelentette, hogy az akadémiai értelmiség felmérte Magyarország helyzetét és lehetőségeit az új világhelyzetben, és javaslatot tett a politikai elitnek alternatívák követésére. Agrárium, vasútpolitika, vízgazdálkodás, egészségügy, kisebbségpolitika, területfejlesztés és más hosszú távú programok kerültek megfogalmazásra. A programok kétpólusú párbeszédet céloztak: a kutatóértelmiség és a politikai elit párbeszédét. Most hárompólusúra bővítjük a párbeszédet: szólaljanak meg azok is, akiket e javaslatok érintenek, a vidéki emberek. Ezért is a „Párbeszéd a vidékért” a kutatók, a politikusok és a lakosság párbeszéde legyen. Tervünk a következő:

1. Programtanácsot hívunk létre különböző szakmák képviselőiből.

2. Hat munkacsoportot állítunk fel, a következő témakörökben:

a) Intézményrendszer, finanszírozás

(Közigazgatás-szakigazgatás; önkormányzatok számának felülvizsgálata; a különböző szintű igazgatás többfunkciós jellege: szaktárcák, megye, város, falu. Adó- és finanszírozási viszonyok: önkormányzat- és vállalkozás-finanszírozás. A vidékre jutó államháztartási-költségvetési pénzek áttekintése stb.)

b) Foglalkoztatás és munkahelyteremtés

(Mezőgazdálkodás: élelemtermelés, energiahordozó növénytermesztés. Termékszerkezet-váltás, tudatos talajhasználat és támogatási politika. Eltartó-képesség. A szövetkezettípusok újraépítése. Kormányzati és hitelpolitikai eszközök. Jogszabályalkotás. Földtulajdon-törvény, Nemzeti Földalap. Iparosítás lehetőségei. A szolgáltatás, környezetgazdálkodás és a turizmus lehetőségei. A feltartóztathatatlan átrendeződések és a kívánt szabályozások, munkahelyteremtés.)

c) Táj- és környezetgazdálkodás

(Fenntartható fejlődés érvényesülése az ágazati politikában. A víz-, talaj-, erdőgazdálkodás európai normái követésének feltételei, ezek erősítése kormányzati és helyi (piacorientált) eszközökkel. A vonatkozó jogszabályok felülvizsgálata, a helyi természeti adottságokhoz mért helyi élőhelystratégiák kialakítása. A „környezetgondos polgár”, a „tulajdonosi szemlélet” kialakulásának segítése.)

d) Infrastruktúra, elérhetőség, közlekedés

(Út-, vasútviszonyok. Internet. Oktatási és közművelődési rendszerek. Közművesítés: ivóvíz, szennyvíz, posta. Teleház-programok. Egészségügyi ellátás korszerű európai normáinak érvényesülése: költségvetési s piaci eszközök.)

e) Vidéki társadalom

(Átalakuló településszerkezet: elvándorlás és lakossággyarapodás. A munkahelyteremtés, az infrastruktúra-fejlesztés várható kihatásai. Demográfiai változások: öregek, fiatalok. A roma társadalom. Az új szegények és gazdagok. Az egyes tájak eltartóképessége. A népességmegtartás szabályozható feltételei. A középosztályok helyi jelenléte. Az iskola és egészségügyi körzetek, a helyi ellátók: a tanár, orvos, állatorvos, falugazda stb.)

f) Önkormányzatiság, önszerveződés

(Az önszerveződések értelmes mozgásterei. A civil szervezetek felruházása közfeladatok ellátásával. A helyi igazgatási bürokrácia felülvizsgálata, a feladatok társadalmiasítása. A civil társadalom helyi – falusi, városi, regionális – szervezetei. A kamarák, egyesületek, faluparlamentek, a vidék parlamentje, területfejlesztő helyi szövetségek. A városi és falusi középtávú stratégiák tervei. A helyhez kötődés eszköze a helyi aktivitás.)

3. A hat munkacsoport elkészíti (már elkészítette) az előzetes vitaanyagokat (hatszor 8–10 oldal terjedelemben). Ezeket április 6–20. között munkacsoportonként két-két ülésen megvitatjuk. Az ülésekre többnyire vidéken kerül sor. (Eddig jelentkezett Békés, Zala, Vas megye, Nyírbátor, Jászberény, Alsómocsolád, Mórahalom, Martonvásár, Debrecen, Győr és még többen mások.)

4. A munkacsoportok vezetője egy-egy kutatóprofesszor. Tagjai: négy-öt fő kutató, az országos civil szervezetek küldöttei. (17 ilyen országos civil szervezetet hívtunk meg, és a mozgalomnál jelentkezett civil szervezeteket, sőt gazdálkodókat.) Részt vesznek a vitában a kormányzat és a parlamenti pártok megfigyelői.

Budapest, 2005. március 29.

A „PÁRBESZÉD A VIDÉKÉRT” PROGRAM MUNKACSOPORTJAINAK VITAANYAGAI

Intézményrendszer, finanszírozás

Az 1. munkacsoport vitaanyaga
Munkacsoport-vezető: Rechnitzer János

1. Intézményfejlesztés

Az Európai Unióhoz való csatlakozási kérelmünk, majd a belépéshez vezető csatlakozási folyamat eredményeképpen létrejöttek a vidékfejlesztés intézményrendszerének legfontosabb elemei. Létrejött a vidékfejlesztés vertikális fejlesztési hálózata, amelyben egy minisztériumi főosztályhoz rendeltén megalakultak régióként a regionális vidékfejlesztési irodák (REVI), és vidékfejlesztési kistérségenként felállításra került egy megbízotti hálózat (ún. vidékfejlesztési menedzser – 2005. februárig).

A területfejlesztési és vidékfejlesztési intézményrendszer megosztott. Az agrárágazat nem tudta kezelni a vidéki népesség szociális, foglalkoztatási, település, területfejlesztési nehézségeit és a gazdaság megújítási igényeit.

A vidékfejlesztés koordinatív, sokszereplős tevékenység, ezért, valamint a nemzetközi tapasztalatok, illetve az eddigi hazai kezdeményezések alapján a terület- és vidékfejlesztés együttműködését, és a két szakterület intézményi egybekapcsolását javasoljuk.

Az intézményrendszernek átláthatónak, stabilnak, az alulról jövő kezdeményezések befogadjának kell lenni.

Célok és szükséges intézkedések:

1. Új Nemzeti Vidékfejlesztési Terv (NVT II) és új Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program 2 (AVOP 2) készítése a 2007–2013 közötti időszakra.
2. A hazai tervezési rendszerben egyértelművé kell tenni a tervtípusok egymáshoz való viszonyát (tervtörvény), s ezekben pontosan meg kell határozni a fenti dokumentumok érvényességét.
3. A már futó (2004–2006), kiemelten kezelt területfejlesztési programokban kapjon az eddiginél is nagyobb prioritást a vidékfejlesztés.
4. A 2007–2013 közötti időszakra vonatkozóan felül kell vizsgálni, aktualizálni és egységes szerkezetben megjeleníteni a már elfogadott vidékfejlesztési koncepciókat, terveket, programokat.

5. 2007-től a tervszerződés-rendszer bevezetése garantálhatná a főbb vidékfejlesztési célkitűzések megvalósítását.
6. A vidékfejlesztés nem agráriumot érintő fejlesztési tevékenységeit át kell irányítani a terület- és regionális fejlesztésért felelős tárcához, úgy, hogy mind regionális, mind kistérségi szinten egy fejlesztési szervezet legyen felelős a kitűzött célok és feladatok megvalósításáért.
7. A Regionális Fejlesztési Tanácsok ügynökségei legyenek a befogadói a vidékfejlesztés területi szakembereinek.
8. A kistérségi szinten az állam által fenntartott fejlesztési ügynökségek egységes szervezetében integrálódjanak a vidékfejlesztési szakemberek.
9. A vidékfejlesztés szakma, ezért felsőfokú végzettségű szakemberek végezzék a vidékfejlesztést, akiknek a továbbképzése folyamatos.
10. Erősödjön meg a témára szakosodott kutató és elemző intézmény(rendszer), teremtsék meg az annak működését biztosító anyagi bázis.
11. A médiákon és más eszközökön keresztül be kell mutatni a sikeres kezdeményezéseket.

II. A finanszírozás

A vidékfejlesztés pénzügyi forrásainak feltárása és szakszerű meghatározása szinte lehetetlen. Kormányzati alapokból juttatott célzott eszköz volt a vidékfejlesztési célelőirányzat (2000–2003), mely évente 5–6 milliárd Ft-ot tett ki. A területfejlesztés különböző forrásaiból (TFC, TEKI, CÉDE, TTFC, KTA, OFA) a vidéki térségek részesedtek, sőt egyes előirányzatok csak a hátrányos vidéki településekben voltak felhasználhatók. A PHARE 1996-tól rendelkezésre állt, majd 2000-ben került elfogadásra a SAPARD program, de működése csak 2002-től indult el. Az Európai Uniótól kapott agrár- és vidékfejlesztési támogatások mértéke 2004–2006 között a GDP 1%-át éri el évente, ehhez jön a hazai kiegészítés, amely együttesen 2-2,5%-át adhatja a GDP-nek. A becsléseink szerint a vidéki térségekben a GDP 2,5–3,0%-a jelenhet meg évente agrár és vidékfejlesztési támogatás formájában. A vidék jövedelemmértékének másik oldala a GDP előállítás.

A cél a vidéki népesség életminőségének javítása, úgy, hogy társadalmuk és a környezetük fenntarthatóvá váljon. Ezt csak az általános és a vidéki térségre specializáltan alkalmazott gazdasági ösztönző rendszerrel és összehangolt támogatáspolitikával lehet hosszú távon biztosítani.

Célok és szükséges intézkedések:

1. A vidékfejlesztés alapvetően és döntően az európai uniós támogatásokból táplálkozhat a 2007–2013 közötti időszakban.
2. A különféle további operatív programokban jelenjenek meg olyan pályázati célok, amelyeket a vidéki térségekben is alkalmazni lehet, vagy csak a vidéki térségekre lehet alkalmazni.
3. Támogatni kell azokat a helyi (lokális) fejlesztéseket, melyek az önszerveződésre, az alulról építkezésre, a szereplők minél szélesebb körének részvételére épülnek.
4. Célszerű megfontolni a vidéki térségekbe „fejlesztési normatíva” bevezetését (népességarányosan), amelyet a kistérségi fejlesztési tanácsok kezelnek.
5. A különféle állami fejlesztési támogatásokban egyértelműen jelenjenek meg a vidéki térségekhez köthető programok, célok.
6. A vidéki térségekben innovatív, a helyi/térségi erőforrásokra épülő gazdasági (non food) tevékenységeket folytató szervezetek kapjanak tartós adómérséklést és egyéb kedvezményeket.
7. Kerüljön kidolgozásra kis- és középvállalkozók speciális hitelrendszere.
8. Erősödjön meg a takarékszövetkezetek bázisán a vidékbank-hálózat.
9. A helyi iparüzési adó bizonyos százalékának a kistérségi fejlesztési tanácshoz való rendelése lehetőséget adna a kistérségi szintű pályázatok saját forrásainak, önrészeinek biztosításához.
10. A vidéki térségek önkormányzatainál – döntően a többcélú kistérségi társulásokban szerződötteknél – emelkedjen a szociális és oktatási intézmények fenntartásához kapcsolódó normatíva.
11. A vidéki térségekben differenciált (magasabb) önkormányzati-intézményi támogatási normatívát kell alkalmazni, különösen a közszolgáltatásoknál.

A vidék gazdaságának jövőképe

A 2. munkacsoport vitaanyaga

Munkacsoport-vezető: Bedő Zoltán

Összeállította: Udovecz Gábor és Bedő Zoltán

A magyarországi gazdasági aktivitás nemzetközi összevetésben, de korábbi önmagunkhoz képest is rendkívül alacsony, 57%-os. A vidéki munkaképes korú lakosságnak azonban csak 35-40%-a aktív. A vidék gazdasági problémájának egyik legfontosabb oka az agrárgazdaság teljesítményének relatív és abszolút értékben mérhető visszaesése az elmúlt másfél évtizedben. Leépült a magyar agrártermelés és nem sikerült megtalálni az új kitörési pontokat. A múlthoz viszont nem lehet

visszatérni, egyedül csak az agrártermelés fejlesztésével nem lehet a vidék gondjain úrrá lenni, bár az agrárium sikeres működése továbbra is egyik meghatározó feltétele a vidéki gazdaság fenntartható fejlődésének.

Összehangolt munkával megalapozható a jövőkép, ehhez bátor szemléletváltásra és átgondolt programokra, célirányos intézkedésekre van szükség.

1. Javasoljuk, hogy a konkrét intézkedéseket ne egy kaptafára, hanem, a kistérségek eltérő adottságaira, különböző kitorési lehetőségeire szabjuk. Ösztönző lépéseinket a munkára való nevelés, a munkahely-teremtési szándékok vezéreljék. A vidék eltartóképességének ez a kulcskérdése. Az agrárfoglalkoztatás megőrzése és a legális foglalkoztatás növelése érdekében – esetleg kistérség-csoportonként differenciált módon – célszerű egy kedvezményes társadalombiztosítási díj-rendszer bevezetése.
2. Az érintett régiókban, illetve kistérségekben oldani kell a fizikai elzártságot. Célzott pályázatokkal elő kell segíteni a közlekedés fejlesztését, utak, hidak, kikötők építését. Ideje megteremteni a részmunkaidős foglalkoztatás törvényi és társadalombiztosítási feltételeit, bővíteni az otthoni, az ún. távmunka lehetőségeit. A falusi lakosság megtartása mellett ugyanakkor sok esetben az elkerülhetetlen mobilitást is lehetővé kell tenni.
3. Jelenleg vidéken rendkívül alacsony a jól működő kis- és közepes vállalkozások száma. A pozitív tapasztalatok alapján – az infrastruktúra-fejlesztéssel összehangoltan – támogatni szükséges az ipari parkok létesítését, ösztönözni a helyi ipar és a szolgáltatások fejlődését. Állandó politikai harc középpontjában állnak a kis és nagy mezőgazdasági üzemek. Ezt meg kell szüntetni, és ki kell mondani: egy egészséges agrárgazdaságban a kis-, a közepes és a nagyüzemekre egyaránt szükség van.
4. Magyarország agráradottságaival rosszul sáfárkodunk. Szelektív fejlesztési programra, a stratégiai pontokon határozottabb előrelépésre van szükség. Államilag támogatott, önkéntes birtokrendezés valósuljon meg. Az agrártermelők ösztönzésével a jelenleginél harmonikusabb arányokat kell elérni a szántóföldi növénytermesztés és az állattenyésztés között. A magyar agrártermelés egyensúlyát csakis az állattenyésztés fejlesztésével lehet visszaállítani. Emellett nagy lehetőségek vannak a kertészeti termelésben. Érdemes kihasználni a kertészeti kultúrák regionális termelési hagyományait, amelyek sikeres felkarolása több tízezer család megélhetését biztosíthatja. Kívánatos fejleszteni az EU-ban is prioritást élvező édesvízi halászatot. A jó minőségű alapanyag-termelés mellett erősíteni kell a hazai különlegességek (hungaricum, tájjellegű termék stb.) előállítását. Célszerű

programot meghirdetni a biomassza hasznosítására.

Az erdők meghatározó szerepet játszanak az ország környezeti állapotában, felértékelődött a környezetbarát faanyag, és kiemelkedő szerepe lesz a megújítható energia alapanyag-hasznosítása terén.

Intézkedéseket kell hozni a termőföld védelmére, a vízgazdálkodásra, az öntözési rendszer fejlesztésére. Ki kell használni az agrár-környezetvédelmi programok és a kedvezőtlen adottságú területek támogatási rendszereinek ökológiai és pénzügyi lehetőségeit.

5. A vidéki vendéglátás, a falusi turizmus és a tágabban értelmezhető kulturális élet gazdasági lehetőségei súlyosan kihasználatlanok. Az erre alkalmas kistérségekben színvonalas panziók, halászcárdák, pihenési és sportközpontok, pezsgő életű szórakoztatási és kulturális vonzasközpontok hozhatók létre.
6. A gazdasági háttér erősítéséhez a falvak rendjét – tisztaság, biztonság, betegápolás, tájgondozás stb. – az önkormányzatokra kell bízni, ehhez a segélyek helyett kellő finanszírozást kell biztosítani. Kormányzati szinten nagyobb összhangot kell kialakítani az agrár-vidékfejlesztési programok és a vidéki térségeket érintő területfejlesztési programok között, így a kedvezőtlen adottságú területeket, az agrár-környezetvédelmi területeket és a KAP-reform szerinti, ún. regionalizált közvetlen jövedelemtámogatási rendszer területi egységeit célszerű harmonizálni!
7. A gazdasági élet munkaerőigénye gyorsan változik. Meg kell teremteni az agrárigazgatás, -kutatás, -oktatás s az alapvető szolgáltatások (vizsgálatok, mérések, ellenőrzések stb.) európai színvonalú regionális működésének feltételeit. Meg kell állítani a vidéki tudáscentrumok (főiskolák, középiskolák, kutatóhelyek, kísérleti telepek stb.) szétmállását, pénzügyi kivérzését. Erősíteni szükséges a felnőttoktatás, az átképzés és a továbbképzés intézményi rendszerét.
8. A vidék gazdaságának felporzódítása s különösen a legelmaradottabb kistérségek fokozatos felzárkóztatása összehangolt és markáns pénzügyi eszközrendszer alkalmazását követeli meg. A vidék- és területfejlesztést szolgáló közösségi és nemzeti forrásokat olyan pályázatok keretében célszerű elosztani, amelyek kistérség-típusonként célzott feltételeket tartalmaznak. Az adórendszert, az adóstruktúra átalakítását, az adókedvezményeket a vidéki gazdaság felzárkózása szolgálatába kell állítani. A szociális ellátórendszereket, a lakásépítési kedvezményeket szintén olyan

irányba ajánlatos módosítani, hogy a helyben maradásra, a helyi vagyon megőrzésére, ne pedig tőkekivonásra ösztönözzenek.

Vidéki táj, térség és természeti környezet

A 3. munkacsoport vitaanyaga

Munkacsoport-vezető: Németh Tamás

Összeállította: Csete László, Láng István, Németh Tamás

1. Bármilyen vidékfejlesztés, illetve vidékpolitika csak a vidéki táj, természeti környezet, térség komplex és dinamikus szemléletében, valamint kezelésében kecsegtet eredménnyel. Ezért elsődleges a vidéki táj, térség és természeti környezet értelmezése.

2. *Mi a vidék?*

A táj elsősorban időben és térben a föld felszínének többé-kevésbé azonos területi egysége, amely a társadalom és a természeti környezet kölcsönhatásaként jön létre (szerkezete, felszíni viszonyok, vízrajz, növényzet, állatvilág stb.). A táj lehatárolható és általában nem esik egybe az igazgatási határokkal.

Vidéki az, ami nem város, az ország területének mintegy 80%-a, ahol a lakosság több mint egyharmada él. A vidéki táj szerves része a vidéki település.

A vidék az AGENDA 2000-ben (1999) az, ahol alacsony a népsűrűség (100 fő/km² alatti), folyamatos az elvándorlás és a foglalkoztatásban a mező- és erdőgazdaság, halászat szerepe az EU átlagának kétszerese.

A vidéki táj területi tagolódása: 1. mezőgazdaságilag hasznosított terület, 2. erdő + nádas + halastó, 3. művelésből kivett terület, 4. természetvédelmi és 5. egyéb terület. A vidék funkciói jórészt ebből eredeztethetők.

3. Kinek (kiknek) szólunk? Elsősorban a döntéshozóknak, politikusoknak, mert ezek körében szükséges elősegíteni a tisztánlátást. Az árnyalt fogalmazással azonban az új iránt érdeklődő vezető agrár- és más szakembereket, vállalkozókat, település- és civil szervezeti vezetőket is igyekszünk megszólítani, iránytűt adva kezükbe, élesztve ezzel a helyi kezdeményezéseket.
4. Mi a vidékpolitika célja? A vidékpolitika célja az élhető vidéki táj megteremtése és fenntartása, az elvándorlás mérséklése, a táj speciális arculatának, termelőképességének és szolgáltatásainak megőrzése érdekében.

A vidéki népesség megtartásában a fenntartható, az élhető település nyújthat megoldást. Az a település élhető, fenntartható, amelyik folyamatosan likvid, határában fenntartható

agrártevékenység folyik, ehhez kapcsolódó feldolgozó- és kereskedelmi rendszerrel, a jövedelmi körülmények kielégítik a lakosság szociális, oktatási, kulturális, művelődési igényeit, s élnek az elektronika nyújtotta lehetőségekkel.

5. A vidékpolitikában a jogszabályi háttér is újszerű megközelítést igényel: nem választási ciklusokhoz igazodik, hanem hosszabb távú célokat, prioritásokat, feltételeket irányoz elő, amit a 2007–2013 közötti évekre intézkedésekkel, támogatásokkal, jogszabályokkal konkretizálnak.
6. A klímaváltozás vidéket érintő hatásai. A vidéki tájat és természeti környezetet érzékenyen érintik a közelmúlt időjárási eseményei is, de a klímaváltozás várható hatásaira ez még fokozottabban áll. A Föld jeleket (árvizek, aszályok sorozata, fagyok, hófúvások, helyi özönvizek, sárlavinák, viharok, óriási jégesők, tornádók stb.) küld a zajló klímaváltozásról, s ezek egyértelművé teszik, hogy foglalkozni kell az eddigi kárjelenségekkel, a valószínűsíthető sokmilliárdos károk megelőzésével és az alkalmazkodási stratégiák kidolgozásával.
7. „Hiányok” szorításában vergődik a vidék! Ez rendkívül hátráltatja a fenntartható irányú elmozdulását. Ilyenek például 1. a bizalom hiánya; 2. az információk hiánya (főleg a pénzhez jutásról); 3. az együttműködési készség hiánya; 4. az érdekérvényesítő képesség hiánya; 5. a korszerű ismeretek és EU-tudnivalók hiánya; 6. az általános tőkehiány; 7. a tőkeszerzés hiánya; 8. az öntevékenység, önszegély és kezdeményezések hiánya; 9. a civil szerveződések hiánya.
8. Szükség van a vidék tevékenységi szerkezetének átalakítására. Ebben minden olyan termelő-, szolgáltatótevékenység számításba jöhet, amely nem károsítja a talajokat, a felszíni és a felszín alatti vizeket, nem szennyezi a levegőt és védi a biodiverzitást, a táj esztétikai értékeit. Ebben változatlanul fontos – a kistérségek mintegy kétharmadában, a jó és közepes termőhelyeken – a versenyképes mezőgazdasági termelés és feldolgozás, belföldi célokra (tartalékolásra) és exportra.
9. A vidék környezetfenntartó tevékenységi feladatkörének létrehozása. Ennek fedezetét az önkormányzatok költségvetésében célszerű előirányozni. A tevékenység egy része közmunka keretében is elvégezhető, de számításba vehető a „lokálpatrióták” önkéntes tevékenysége is. Ez utóbbi jó működését az önkormányzat által vásárolt fűnyírók, permetezők és más eszközök „kikölcsönzése” segítheti.
10. A megújuló energia előállításának felkarolása. A helyi energiaellátási költségek csökkentése, a tájgazdálkodás különleges és sokoldalú

szerepének kamatoztatása, sürgeti a megújulóenergia-előállítási tevékenység gyors ütemű kibontakoztatását a helyi gazdasági, megélhetési, klímavédelmi, természet- és környezetvédelmi előnyei érdekében.

11. Erdőtelepítés, -felújítás, zöldfelületek növelése. Sokoldalú hatása és gazdasági előnyei miatt az erdőtelepítés, -felújítás, általában a zöldfelületek növelése a fenntartható tájgazdálkodás egyik fontos irányzata. Az általános tökehiány és az EU-források elnyerése, valamint a mezőgazdasági tevékenységet megszüntetők miatt a magánerdők telepítési, gazdálkodási teendői kiemelt figyelmet érdemelnek a fenntartható tájgazdálkodásban.
12. A kezdeményezésekben elsődleges a helyi tekintélyek megnyerése, az alulról építkezés, a különféle együttműködések megszervezése, és az EU-források elnyerésére irányuló erőfeszítések.

A vidék infrastruktúrája

A 4. munkacsoport vitaanyaga

Munkacsoport-vezető: Csatári Bálint

1. Helyzetkép – kritikus problémák

A magyar vidék infrastrukturális ellátottsága közepes vagy gyenge. A rendszerváltozás után a vidéki (falusi, kisvárosi) települési önkormányzatok gyorsan hozzáláttak lokális infrastruktúrájuk felzárkóztatásához. Ugyanakkor ezt a folyamatot alig követte a gazdaság élénkülése és az eltartóképesség javulása, ezért a lokális infrastruktúra fenntartása, működtetése (pl. csatornahálózatok, hulladéklerakók, kistelepülések tömegközlekedése, közösségi intézmények) egyre nyomasztóbb – és saját erőből szinte megoldhatatlan – teher a vidék számára. Kritikus a falu-város kapcsolatok gyenge színvonala. Az elérhetőség (közlekedési, információs, szolgáltatási stb.) a vidék legfőbb infrastrukturális kihívását jelenti, mint ez a fontos kulcsprobléma kb. három évtizede a fejlett országokban is jellemző volt.

A vidékies térségek gazdasági, jövedelmi szintje, s az ebből származtatható „eltartóképessége”, valamint az infrastrukturális tényezőkből levezethető „ellátóképessége” között az egyensúly megbomlott, s ez számos új konfliktus forrása.

A humán infrastruktúra általános helyzete még ellentmondásosabb. A humán vagy más szóval a társadalmi tőke értéke vidéken is erőteljesen devalválódott. A vidéki értelmiség jelentős hányada ma már városokból „jár ki” falura dolgozni. A falusi közösségek felbomlása, a

népesség általános elöregedése, az iskolák és kulturális intézmények elavulása, megszűnése a vidék humán szolgáltató infrastruktúráját – a sok helyi erőfeszítés ellenére is – az „éppen létezés” állapotában tartja.

Nagyon kevés az ún. mobil szolgáltatás, bár alacsony a fizetőképes kereslet is.

Ezek a problémák regionálisan eltérőek, a tanyás és aprófalvas vidéki kistérségekben, erőteljesen vidékies térségeinkben halmozódnak (a külső és belső perifériákon, a Dél-Dunántúlon, a már több évtizede létező Balassagyarmat–Battonya vonaltól keletre a legsúlyosabb). Ezért a tervezett vidékfejlesztési beavatkozásoknak, az infrastrukturális felzárkóztatásnak is sokkal céltudatosabbnak, differenciálnak kell lennie.

A vidék relatív infrastrukturális elmaradottsága egy ideig akár „kvázi előny” is lehet, ha a tájat, környezetet fenntartható módon megőrzi a jövő nemzedéke számára.

II. Jövőkép

Az Európai Unió 2007–2013 közötti fő prioritásai a mező- és erdőgazdaság versenyképességét, a környezetfejlesztést és a jó földhasznosítást, a vidéki élet minőségének javítását, a vidéki gazdasági tevékenységek diverzifikációját bátorítják.

Legyen ez az új magyar vidékfejlesztés

- „integrált”, sikeres tárcaközi megoldásokra építő,
- „fenntartható”, a természet, a környezet erőforrásait megőrző,
- „finom és biztonságos hazai élelmet adó”, mind a korszerű, piacképes, mind az ökoszociális agrártermelés oldaláról,
- „térségi összefogásra építő”, s a város–falu kapcsolatok révén kistérségi szinten jó elérhetőséget, és megélhetést biztosító,
- „emberközpontú, szelíd, barátságos”, amilyen a vidék valójában, s amilyen vidékre vágnak az ott élők vagy az oda látogatók.

III. Célok, teendők, eszközök

Az integrált magyar vidékfejlesztésnek meghatározott stratégiai fejlesztési céljait, irányait megfelelően előkészített nagy programok révén kellene beilleszteni az összes készülő területfejlesztési koncepcióba, programokba. Javulnia kell a vidék társadalmi kohéziójának, a magyar vidék felé rendre nyilvánuljon meg az egész társadalom értékalapon álló szolidaritása.

Ennek a szűkebb, az infrastruktúrára vonatkozó teendői lehetnek:

1. A vidéki, térségi szintű közúti (tömegközlekedési) elérhetőség jobbítása, a vasút megtartása, fejlesztése, a város–falu kapcsolatok javításához, kiteljesítéséhez szükséges hálózati infrastrukturális elemek (akár külön kedvezményekkel vagy dotációval biztosított) fejlesztése (pl. mobil szolgáltatások, minibusz-hálózatok, internet és intranet).
2. Az épülő autópályahálózatra „rácsatlakozó” vidéki úthálózat-rekonstrukció és mezőgazdasági útépítés.
3. Az vidéki társadalom teherbíró képességét is figyelembe vevő környezeti infrastruktúra-fejlesztés (2015-ig minden 2000 főnél népesebb települést csatornázni kell, de kisebbek esetében is megoldást kell találni a szennyvízkezelésre).
4. Gondos és alapos területi mérlegelések, helyi társadalmi egyeztetések után újra és legalább az önkormányzati törvény szintjén pontosítani szükséges a minimális lokális humán infrastruktúra (oktatás, egészségügy, szociális ellátás) körét, s azokat lehetőség szerint fenn kell tartani, vagy gyors és kényelmes elérhetőségüket biztosítani.
5. Alapvető szerepet kell kapnia a még vidéken élő, de még inkább az oda visszatérő értelmiségnek. Közvetlen és közvetett támogatási eszközrendszerrel is segíteni kellene, hogy minden kistérségben önállóan is élet- és működőképes, az állam és az önkormányzatok által is támogatott, de azoktól független, ugyanakkor professzionálisan működőképes, többszakmás fejlesztő-szervező-tanácsadó-menedzser szervezetek jöjjenek létre.
6. A vidéki közösségek lehetséges rehabilitációjának feltétele lehet a közösségi és teleházak számának növelése, valamint azok „hálózatos” működése.
7. A főváros és a nagyobb városok közvetlen szuburbia-vidékei vagy a kifejezett üdülővidékek (Balaton, Dunakanyar) külön kezelendők.

A vidék társadalma

Az 5. munkacsoport vitaanyaga

Munkacsoport-vezető: Kovács Katalin

Összeállította: Kovács Katalin

I. Átfogó javaslatok

1. Meglehetősen nagy biztonsággal körülhatárolhatóak azok a nem egyszerűen hátrányos helyzetű, hanem szegregáció sújtotta térségek, amelyekre integrált, de legalább koordinált célprogramokat kell kidolgozni és megvalósítani.
2. Meg kell határozni az alapvető ellátási formáknak azt a körét (pl. közoktatási, egészségügyi intézmények), amelyeket ki kell venni a pályázati rendszerekből, mert a legrászorultabbak nem tudnak megjelenni e rendszerekben.

II. Átfogó infrastruktúra-fejlesztést!

1. Közlekedés, elérhetőség

A falvak jövője, népességmegtartó és -vonzó képessége szempontjából különösen fontos a városi munkahelyek, intézmények és szolgáltatások elérhetőségének javítása. Ez egyrészt a közút- és vasúthálózat fejlesztését jelenti, másrészt a (tömeg)közlekedés új elveken alapuló, rendszerszerű fejlesztését, amely a gerincvonalak fejlesztése mellett ráhordó járatok, alternatív megoldások kidolgozását jelenti (szociális vállalkozóként működő iránytaxik stb.).

A már létező szolgálatok (falugondnokok, iskolabuszok) bekapcsolása egy-egy kistérség, mikrotérség elérhetőségének javítását szolgáló közlekedési hálózatába számottevően megkönnyítheti a központok elérhetőségét, s ehhez csak a szigorú törvényi szabályozást kell oldani.

2. Informatikai fejlesztések

Az ITK-hozzáféréseken (szélessávú internet) alapuló információszerezés, tudás, az ún. tudástársadalom, kultúra(terjesztés) feltételeinek megteremtése az egyik legfontosabb és legkönnyebben megvalósítható fejlesztéscsoport azok közül, amelyek a falvakban, kisvárosokban élők esélyegyenlőségének biztosítását célozzák. Ez egyszerre jelenti a felzárkóztatás és a versenyképesség szempontjainak érvényesítését, amihez az ITK-ismeretek, ITK-alapú szolgáltatások

fejlesztése kell a teleházakban, információs pontokon, iskolákban, könyvtárakban s egyre inkább a vidéki vállalkozásokban és otthonokban.

3. *Intézménymegtartás és -fejlesztés*

Abban a faluban, ahol nincs egy olyan közösségi épület, ahol a falusiak összegyülekezhetnek, akár azért, hogy szervezkedjenek, közmeghallgatáson vegyenek részt vagy előadásokat hallgassanak meg; ahol nincs arra mód, hogy ünnepeket vagy akár csak egy nagyobb lakodalmat rendezzenek, ott aligha beszélhetünk közösségekről. Ahol csak lehet, meg kell őrizni az intézményeket, nem feltétlenül a régi formájukban: az intézményeknek is nyitniuk kell a falu felé, helyenként több szolgáltatás ellátását kell vállalniuk (többfunkciós intézmények: faluház, könyvtár, bolt, posta, teleház stb). Az ilyen intézmények (pl. megszűnt posták, iskolák átépítésével történő) kialakítására és fenntartására pályázati lehetőségeket és működési normatívát szükséges biztosítani.

Üdvözlendő a kistérségi központokban és társközpontokban létrehozandó multifunkcionális terek/intézmények fejlesztésének programja, de ez nem zárhatja ki a nem központi elhelyezkedésű falvak, sőt a kistelepülések intézményfejlesztését.

III. Elsődleges fontosságú az emberi erőforrások fejlesztése, a felzárkóztatás, az esélyegyenlőség feltételeinek javítása!

1. *Közoktatás*

Az iskola jelenleg nem tudja mérsékelni azokat az egyenlőtlenségeket, amelyek a gyermekek sikeres iskolai pályafutásának, majd ezt követően életpályaesélyeinek tekintetében a családi háttér különbözőségei miatt fennállnak. El kell érni, hogy ne nőjön a szakadék a nagyon szegény, rendszerint alacsony képzettségű társadalmi csoportok és a társadalom többsége között! Ez az egyik feltétele a szakképzés korszerűsítésének, átalakításának, versenyképessé tételének is! A vidéki társadalom, köztük a legszegényebbek, a romák felzárkóztatása szempontjából kulcsfontosságú célokat a közoktatásra és a szakképzés rendszerére irányuló közvetett és közvetlen eszközökkel kell biztosítani, amely az egész rendszer átgondolását igénylő feladat (az iskolai teljesítmények rendszeres mérésétől kezdve az integrációt célzó eszközök újragondolásán át a kistelepülések óvodáival és iskoláival kapcsolatos rendelkezések felülvizsgálatáig számos intézkedést takar).

2. Iskolán kívüli oktatás

Az oktatást, képzést, információs rendszereket ki kell terjeszteni az iskolarendszeren kívüli intézményekre! Tanítani kell a (vidéken „rekedt”) szülők generációját, valamint a közoktatásból kiesett fiatalokat is.

Ei kell érne, hogy az alapfokú oktatásból kilépők elfogadják az egész életen át tartó tanulást mint a tartós boldogulás garanciáját, intézményi és támogatási oldalon pedig meg kell teremteni az iskolán kívüli (ifjú- és) felnőttképzés, továbbá a formális képzési rendszereken kívül eső önképzés feltételeit, differenciáltan, célcsoportokra szabottan, nagy teret engedve az innovációknak.

Lazítani kell a jogszabályi feltételeken, amelyek nem kedveznek az iskolarendszeren kívüli képzési formáknak.

3. Ösztöndíj- és gyakornoki programok

Olyan ösztöndíjprogramok meghirdetésére van szükség, amelyek legalább az egyéni kitörés lehetőségét biztosítják az erre képes, hátrányos helyzetű fiatalok számára, miközben húzóerőt jelentenek, mintát mutatnak a következő generációknak is. (Pl. roma tanítók, óvodapedagógusok felsőfokú tanulmányait támogató ösztöndíjak.) A kitörést a tanulás, a képzettség kell, hogy biztosítsa, s lehetőleg úgy, hogy ez ne jelentse a vidék elhagyását. Miközben egyre magasabb az elhelyezkedni nem tudó fiatal diplomások száma, vidéken hiányoznak azok a szakemberek, akik hasznosan tevékenykedhetnének például a többfunkciós intézmények egyes feladatainak ellátásában (teleházak működtetése, mozgókönyvtárosi feladatok, rendezvényszervezés stb.). A diplomás fiataloknak a kistelepüléseken történő néhány éves feladatvállalását egy, akár a munkaügyi ellátórendszeren belül működő gyakornoki rendszerrel kell lehetővé tenni.

Ösztönözni kell az értelmiség vidéki munkavállalását (pl. a vidék hátrányait ellensúlyozó állami, többéves, differenciált ösztöndíjrendszerrel).

4. Szociális ellátás, egészségvédelem

Az aprófalvas, hátrányos helyzetű vidékeken tömeges problémát jelent a körzeti orvosi állások betöltetlensége; ösztönző programot kell kidolgozni a kevés „kártyapénzt” hozó álláshelyek betöltésére.

Mind a szociális, mind az egészségügyi ellátás vonatkozásában meg kell teremteni a szociális vállalkozások keretében történő feladatellátás feltételeit. (A többcélú kistérségi szabályozás ebben a szférában is visszalépést hozott, a civil szervezetek pozíciói nemhogy erősödtek volna, de nagymértékben gyengültek.)

Éltetni és fejleszteni kell a bevált szociális ellátási, támogatási formákat (falugondnoki szolgálatok, szociális földprogram).

Biztosítani kell a komplex, szociális felzárkóztató programok kidolgozásának és megvalósításának lehetőségét.

A magyar vidék önszerveződő és érdekérvényesítő képessége

A 6. munkacsoport vitaanyaga

Munkacsoport-vezető: G. Fekete Éva

I. Helyzetkép

Abban, hogy a vidék a rendszerváltás vesztesévé vált és a kívánt változások nem vagy csak korlátozottan tudnak elindulni, a vidéki társadalom gyenge önszerveződő és érdekérvényesítő képessége meghatározó szerepet játszik. A rendszerváltás nem ellensúlyozta az államszocialista időszak társadalmi és gazdasági folyamatainak a vidéki társadalom legtradicionálisabb eleme, a család széteséséhez, a civil kurázi háttérbe szorulásához, a települési önkormányzás technikáinak elfeledéséhez és a vidéki érdekérvényesítés fórumainak és kultúrájának felszámolásához vezető hatásait. Sőt a rendszerváltozás 15 éve alatt újabb gyengítő tényezők is megjelentek. Így pl. a képzett fiatalok elvándorlása, a munkanélküliség és a városi életforma térhódításával együtt a devianciák növekedése, bizalmatlanság, a települési önkormányzatok anyagi ellehetetlenülése, a fejlesztések következtlen, időben rapszodikus biztosítása és legfőképp az ország pártpolitikai érdekek mentén történő megosztása mind a vidék önszerveződő és érdekérvényesítő képességét gyengítették.

Ezeknek tulajdonítható a leginkább rászoruló vidéki térségek pályázati aktivitásának gyengesége, az innovációk terjedésének lassúsága, a vidéki érdekek szabályozási folyamatokban való figyelmen kívül hagyása.

II. Jövőkép

Alapvető cél a vidéken élők tisztességes megélhetése és komfortos életkörülményeinek biztonsága. Ám a vidék problémáinak megoldásában a vidéken élők önszerveződő és érdekérvényesítő képességének lényeges javulása nélkül előbbre jutni nem lehet.

A családok, a helyi és kistérségi civil közösségek, a kisvállalkozások és az önkormányzatok együttműködésen alapuló cselekvőképessége a változások elindításában és az innovációk

terjedésében, míg a vidékiek megyei, regionális, országos és nemzetközi szerveződései az érdekérvényesítésben játszanak meghatározó szerepet. Kiépülnek az önszerveződés és az érdekérvényesítés strukturái és teljesül az önszerveződések három alapfeltétele:

1. a vidéken élők akarják a változásokat és készek az azokban való cselekvő részvételre,
2. tudják, hogy hogyan lehet ezeket a változásokat végigvinni, azaz rendelkeznek az ehhez szükséges tudással és információkkal,
3. megerősítést és támogatást kapnak kívülről, azaz vannak tanácsadó hálózatok, pénzügyi támogató rendszerek, a törvényalkotás és a kormányzati szervek értik a vidék gondjait és segítik azok megoldását.

III. Specifikus célok

Az önszerveződő és érdekérvényesítő képesség javítása a vidékiek közösségeinek minden szintjét érintő, a politika, a szakma és a civil szerveződések együttműködésére épülő, folyamatos párbeszédben megvalósuló intézményfejlesztéssel és tanulással érhető el.

Ahhoz, hogy elérhessük a magyar vidék jövőképében szereplő állapotot, szükséges:

1. A vidékről alkotott kép megváltozása, a vidékfejlesztés szociális megközelítése helyett a vidék értékeinek társadalmi és gazdasági elismerésére alapozott, a vidéken élők számára perspektívát nyújtó paradigmaváltása.
2. A mindennapok együttműködéseket gátló és az érdekérvényesítésben esélyegyenlőtlenséget teremtő átpolitizáltságának megszüntetése, ezzel szemben a szakmaiság és a civil kurázsi térnyerése.
3. A vidéki önszerveződés strukturáinak stabilizálódása, hatékonyságuk növelése.
4. Az önszerveződésre jelenleg nem vagy csak gyengén képes települési közösségek esetén külső beavatkozásokkal a helyi cselekvőképesség motiválása és erősítése.

IV. Eszközök, javaslatok

1. Szemléletformálás: Médiakampány a vidék értékeinek, azok hasznosulásának és társadalmi szerepének, a vidéki élet előnyeinek és hátrányainak bemutatására.
2. Önkormányzati reform: Az önkormányzati rendszer településméretből adódó különbségeket figyelembe vevő, a szolgáltatások elérhetőségére, a tisztségviselők felkészültségére, a helyi demokrácia érvényesülésére figyelmet fordító átalakítása.

3. Decentralizáció: A vidékfejlesztési döntésekben a kistérségi szint politikaformáló, döntés-előkészítő szerepének növelése, a helyi önkormányzatok fejlesztésre és közösségi életre fordítható forrásainak normatív biztosítása, ezzel az önszerveződések mozgásterének növelése.
4. Civil szervezetek megerősítése: A vidék és ezen belül a vidékfejlesztés civil szervezeteinek politikai, szakmai, módszertani, információs megerősítése, térségi és regionális hálózatok, valamint szakmai szolgáltatóbázisok kialakítása.
5. Együttműködések ösztönzése és segítése, motiváció: Regionális, országos és nemzetközi vidékfejlesztési partnerségek építéséhez információs és szervezési segítség nyújtása, a közösségfejlesztési technikák, a jó gyakorlatok terjesztése.
6. Külső humán erőforrások bevitele: Képzett fiatalok alkalmazását és letelepedését ösztönző támogatási rendszer kidolgozása.
7. Helyi fejlesztési szakemberek: Térségfejlesztési tanácsadó és menedzserhálózat működésének támogatása, a térségmenedzser mint szakma elismerése és szakképzési háttérének biztosítása.
8. Közösségi infrastruktúra kiépítése: Az érdekérvényesítéshez szükséges információkat minden településen elérhetővé kell tenni és biztosítani kell a közösségi lét bázisaként szolgáló többfunkciós épületet.
9. Közösségi vállalkozások: A hiányzó szolgáltatások ellátására, a foglalkoztatási gondok enyhítésére és a társadalmi tőke növelésére egyaránt képes közösségi vállalkozások mint módszer elterjesztése.
10. Vidékkutató hálózat: A vidéken zajló folyamatok követését és a fejlesztési tervek megalapozását tudományos igényvel végző hálózat kialakítása.
11. Érdekérvényesítés fórumai: A vidékfejlesztés önszerveződései számára a mindenkori kormányzattal való párbeszédre lehetőséget adó fórum jogszabályban való biztosítása.
12. Konfliktuskezelés: A vidéken várható átalakulásokkal járó konfliktusokra az érintettek felkészítése, a káros következményeket mérséklő intézkedések megtétele.
13. Nemzetközi megjelenés: Az európai vidékfejlesztési mozgalmakba való bekapcsolódás támogatása és az európai fórumokon folyó munkáról folyamatos tájékoztatás.